

Nr 76

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.; given Stockolms slott den 25 januari 1957.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.

GUSTAF ADOLF

Herman Zetterberg

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås efter mönster av den lagstiftning i ämnet, som gällde under det senaste världskriget, vissa särregler rörande domstolsorganisationen och rättegångsförfarandet vid krig eller krigsfara. Vad domstolsorganisationen beträffar föreslås bland annat befogenhet för Kungl. Maj:t att vid krig eller krigsfara förordna om överflyttning av rättsskipningsuppgifter från en domstol till annan likställd domstol samt att inom närmare angivna gränser besluta om förflyttning av domare och andra befattningshavare vid domstol. Beträffande rättegångsförfarandet innehåller propositionen bland annat förslag om att domstol under vissa förutsättningar skall äga förordna ombud för part, som på grund av krigsförhållandena är ur stånd att bevaka sin rätt. Vidare föreslås en viss uppmjukning av kraven på parts personliga inställelse. Propositionen upptager även förslag om förlängning av vissa fatalietider vid krig eller liknande lägen samt om vidgad tillämpning i sådana situationer av reglerna om återställande av försutten tid. Efter förebild av 1952 års särskilda tvångsmedelslag föreslås jämväl vissa speciella regler rörande användningen av straffprocessuella tvångsmedel.

F ö r s l a g
till
L a g
med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången
vid krig eller krigsfara m. m.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Befinner sig riket i krig, skola bestämmelserna i 2—16 §§ äga tillämpning. Vid krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen förordna, att nämnda bestämmelser skola tillämpas.

Förordnande som i första stycket sägs skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan huruvida förordnandet skall bestå. Varder förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, skall detsamma vara förfallet.

Under tid, då bestämmelserna i 2—16 §§ äga tillämpning, gälla icke i lag eller författning meddelade stadganden i den mån de strida mot samma bestämmelser eller vad med stöd av dem blivit föreskrivet.

2 §.

Konungen äger bestämma,

1) att domstol skall sammanträda å andra tider och ställen än som för vanliga fall är föreskrivet;

2) att åligganden, som i fråga om rättsskipningen eller rättsvården tillkomma viss underrätt eller lagfaren domare eller viss hovrätt, skola, helt eller delvis, övertagas av annan likställd domstol eller domare.

Om högsta domstolens och hovrätternas tjänstgöring på avdelningar äger Konungen förordna efter omständigheterna.

3 §.

Konungen äger bestämma, att lagfaren domare i eller befattningshavare vid underrätt, hovrätt eller nedre justitierevisionen skall tjänstgöra i annan befattning vid någon av nämnda myndigheter, domare dock endast i domarbefattning.

Vad i lag finnes stadgat om att den som redan innehaft uppdrag som nämndeman eller uppnått viss ålder må avsäga sig uppdraget eller att nämndeman ej må hava uppnått viss ålder, skall ej äga tillämpning.

Förordnande som expropriationstekniker, tekniskt sakkunnig ledamot för patentmål, sakkunnig vid sjöförklaring eller sjöförhör eller särskild ledamot för mål om klander av dispasch skall, om tiden för förordnandet utgår, fortfarande gälla intill dess annat beslut meddelas.

4 §.

Till tjänstgöring såsom nämndeman må i sådant fall som avses i 4 kap. 10 § rättegångsbalken och 21 kap. 7 § lagen om delning av jord å landet kallas jämväl nämndeman eller till nämndeman valbar person utom domkretsen.

Vid förfall för expropriationstekniker eller annan ledamot eller sakkunnig som avses i 3 § tredje stycket må, om så kräves, annan lämplig person med erforderlig sakkunskap tillkallas.

5 §.

Möter på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket hinder eller särskild svårighet att vid laga domstol handlägga mål eller ärende, äger rätten förordna, att det skall överflyttas till annan likställd domstol som med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter finnes lämplig.

Är part på grund av förhållanden som nyss nämnts förhindrad att inställa sig personligen vid rätten, må saken utan hinder av vad eljest gäller om sådan inställelse handläggas och avgöras, om saken finnes kunna nöjaktigt utredas och, i brottmål, anledning ej förekommer att döma till svårare straff än böter.

6 §.

Kan part på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket antagas vara ur stånd att i mål eller ärende bevaka sin rätt och finnes det med hänsyn till målets eller ärendets beskaffenhet vara av synnerlig vikt för honom eller motpart eller eljest ur allmän synpunkt angeläget att handläggningen främjas, skall rätten eller domaren förordna ombud för honom. Till ombud bör förordnas advokat, om sådan finnes att tillgå. Ombud skall entledigas så snart parten finnes kunna själv eller genom ett av honom utsett ombud bevaka sin rätt.

Bestämmelserna i 12 kap. rättegångsbalken om rättegångsombud, vars behörighet avser visst mål utan begränsning med avseende å domstol eller rättegångstillfälle, skola i tillämpliga delar gälla i fråga om ombud som i första stycket sägs, dock att ombudet icke äger mottaga delgivning av stämning i brottmål.

Vad i 8 kap. 5 § rättegångsbalken är stadgat skall äga motsvarande tillämpning beträffande uppdrag såsom ombud enligt denna paragraf.

7 §.

Ombud som avses i 6 § äger att av allmänna medel åtnjuta arvode så ock ersättning för kostnad och tidsspillan efter vad som prövas skäligt. Vid

målets eller ärendets avgörande skall part eller annan förpliktas att till statsverket återgälda dess utgifter, såframt han enligt vad om rättegångskostnad är stadgat skolat svara därför. Om den part för vilken ombudet förordnats åtnjuter fri rättegång, skall beträffande ersättning till ombudet och skyldighet att ersätta statsverket kostnaden härför gälla vad i lagen om fri rättegång är stadgat om ersättning till rättegångsbiträde; dock att, då ersättningsskyldighet gentemot statsverket ålägges annan än parten, 13 § nämnda lag ej äger tillämpning. Är fråga om ombud för tilltalad, skall i nämnda hänseenden så anses som hade ombudet förordnats till offentlig försvarare.

Ej må ombudet av part förbehålla sig ersättning för uppdraget; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

8 §.

Till offentlig försvarare eller rättegångsbiträde enligt lagen om fri rättegång må, om någon som äger föreskriven behörighet att fullgöra sådant uppdrag icke finnes att tillgå, förordnas annan lämplig person.

9 §.

Konungen äger beträffande riket i dess helhet eller viss del därav förordna om förlängning av tidsfrist, som enligt lag eller författning skall iakttagas för ingivande av inlaga eller vidtagande av annan åtgärd för bevakande eller fullföljd av talan hos domstol eller domare annorledes än genom särskilt rättsmedel. Kungörelse om krigstillstånd skall anses innefatta dylikt förordnande för en tid av två veckor från kungörelsens utfärdande, om ej Konungen bestämmer annorlunda.

Vad i denna paragraf är stadgat äger icke tillämpning vid fullföljd av talan mot beslut i militära disciplinmål eller mot dom eller beslut av krigsrätt i militära brottmål.

10 §.

Är någon skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid väcka talan eller påkalla prövning i annan ordning eller inför domstol eller domare vidtaga annan åtgärd och finnes han på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket hava varit ur stånd att inom den föreskrivna tiden vidtaga åtgärden, skall vad i 58 kap. rättegångsbalken är stadgat angående återställande av försutten tid tillämpas även om åtgärden icke är av beskaffenhet som i 11 § nämnda kapitel sägs. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning beträffande ansökan om resning och besvär över domvilla.

I fråga om återställande av försutten tid enligt första stycket i denna paragraf eller 58 kap. rättegångsbalken skall vad i 12 § nämnda kapitel är

föreskrivet om att ansökan skall göras sist inom ett år från den dag då tiden utgick ej äga tillämpning, om sökanden på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket denna lag finnes hava varit ur stånd att inom sagda tid göra sådan ansökan.

Ansökan om återställande av försutten tid skall göras inom tre veckor sedan förfallett upphörde eller inom den längre tid varom Konungen förordnat.

11 §.

Under förundersökning enligt 23 kap. rättegångsbalken må den som finnes kunna utan avsevärd olägenhet inställa sig kallas till förhör vid äventyr att han hämtas utan hinder av att avståndet är större än i 7 § sagda kapitel sägs.

12 §.

Förordnande enligt 27 kap. 9 § rättegångsbalken om kvarhållande av försändelse må, där det kan befaras att inhämtande av rättens beslut skulle medföra sådan tidsutdräkt eller annan olägenhet, som är av väsentlig betydelse för utredningen, meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren. I sådant fall skall anmälan som avses i tredje stycket av samma paragraf göras hos den som meddelat förordnandet; denne har jämväl den prövningsskyldighet som där omförmäles.

13 §.

Finnes det vara av synnerlig vikt för utredningen rörande brott, varå ej kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år, att expedieringen av samtal till och från telefonapparat, som innehaves av den som skäligen misstänkes för brottet eller eljest kan antagas komma att begagnas av honom, inställes eller fördröjes eller att telefonapparaten avstänges för samtal eller att uppgift från telefonanstalt lämnas å samtal, som expedierats eller beställts till och från nämnda telefonapparat, äger rätten, på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren, meddela tillstånd till sådan åtgärd.

Giltighetstiden för tillstånd till avhörande av telefonsamtal eller till åtgärd som avses i första stycket må bestämmas till högst en månad från den dag då tillståndet delgavs telefonanstaltens föreståndare.

Kan det befaras att inhämtande av rättens tillstånd till avhörande av telefonsamtal eller till åtgärd som avses i första stycket skulle medföra sådan tidsutdräkt eller annan olägenhet, som är av väsentlig betydelse för utredningen, må förordnande om åtgärden meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren.

14 §.

Har undersökningsledare eller åklagare meddelat förordnande jämlikt 12 eller 13 §, skall skriftlig anmälan därom, med angivande av skälen, ofördröjligen göras hos rätten, som har att skyndsamt upptaga ärendet till prövning. Finner rätten att förordnandet icke bör äga bestånd, skall rätten upphäva förordnandet.

15 §.

Delgivning med den som fullgör tjänstgöring vid krigsmakten skall ske genom militär myndighets försorg. Intyg av sådan myndighet skall gälla såsom fullt bevis att delgivning blivit så verkställd som intyget innehåller. Avser delgivning stämning eller kallelse att eljest infinna sig vid domstol, skall intyget tillika innehålla uppgift, huruvida den kallade på grund av sin tjänstgöring är hindrad att inställa sig. Har delgivning verkställts annorledes än genom militär myndighet, vare den gällande; dock må delgivning ej ske på sätt i 33 kap. 8 eller 12 § rättegångsbalken sägs.

16 §.

Befogenhet, som enligt 2 § första stycket 1) och 3 § första stycket tillkommer Konungen, må på uppdrag av Konungen utövas av annan myndighet. Kan under krig förbindelsen mellan någon del av riket och riksstyrelsen icke eller allenast med avsevärd svårighet upprätthållas eller föreligger eljest under krig trängande behov av omedelbara åtgärder, äger hovrätt i vad angår dess domkrets även utan sådant uppdrag utöva befogenhet, som enligt denna lag tillkommer Konungen.

17 §.

När krigstillstånd upphör eller förordnande enligt 1 § första stycket upphäves, skall iakttagas, att den som på grund av 3 § andra eller tredje stycket eller 4 § deltagit i handläggning av mål eller ärende alltjämt skall vara behörig i det målet eller ärendet samt att förordnande av ombud enligt 6 § skall gälla till dess ombudet enligt vad där sägs blivit entledigat. Förordnande enligt 9 § första stycket skall fortfarande tillämpas i fråga om åtgärd, för vars vidtagande tid börjat löpa före förordnandets upphörande. Har för vidtagande av åtgärd varom i 10 § sägs förelegat förfall som där avses, skall med avseende å återställande av försutten tid för åtgärden lagrummet alltjämt tillämpas.

18 §.

Konungen meddelar de närmare föreskrifter, som erfordras för tillämpningen av denna lag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementensärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 23 november 1956.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, statsråden ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM, LANGE, LINDHOLM.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter *fråga om särskild lagstiftning angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara* samt anför därvid följande.

Under krigsförhållanden påkallas avvikelser från eljest gällande regler rörande domstolsorganisationen och rättegångsordningen. Såsom ett led i beredskapsåtgärder som under senare tid vidtagits på skilda områden har frågan om utformningen av dylika särbestämmelser utretts inom justitiedepartementet. Därvid har upprättats en den 20 mars 1954 dagtecknad promemoria med förslag till lagstiftning i ämnet. Vid promemorian fogat förslag till *lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.* torde såsom bilaga böra åtfölja statsrådsprotokollet (*bilaga B*).

Över promemorian har efter remiss yttranden avgivits av riksåklagarämbetet, överbefälhavaren, samtliga hovrätter, statspolisintendenten, civilbefälhavarna i första, andra och tredje civilområdena, Stockholms rådhusrätt, rådhusrätterna i Göteborg och Malmö, statens organisationsnämnd, 1951 års rättegångskommitté, föreningen Sveriges häradsövdingar, föreningen Sveriges stadsdomare, föreningen Sveriges landsfogdar, föreningen Sveriges stadsfiskaler, föreningen Sveriges landsfiskaler och Sveriges advokatsamfund. Därjämte har riksåklagarämbetet bifogat yttranden av statsåklagarna i Stockholm och Malmö.

Jag anhåller nu att få upptaga denna fråga till behandling.

I. Huvudgrunderna i förslaget

1940 års särskilda rättegångslag m. m. Genom propositionen nr 183 till 1940 års lagtima riksdag framlade Kungl. Maj:t förslag till lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller

krigsfara m. m. Propositionen grundade sig på en av processlagberedningen upprättad, den 14 februari 1940 dagtecknad promemoria. Sedan riksdagen bifallit propositionen (första lagutskottets utl. 1940: 26), utfärdades lag i ämnet den 26 april 1940 (nr 272). Giltighetstiden för lagen begränsades till den 31 mars 1941. Sedermera förlängdes giltighetstiden successivt med ett år i sänder, senast genom lag den 14 mars 1947 (nr 112), varigenom prolongering skedde till den 30 juni 1948.

1940 års lag var så utformad, att för tillämpning av dess bestämmelser fördrades ett särskilt förordnande av Kungl. Maj:t. Sådant förordnande fick meddelas vid krig eller krigsfara eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. För giltigheten av förordnandet krävdes även riksdagens medverkan. Genom kungörelse den 10 maj 1940 (nr 312) förordnade Kungl. Maj:t, efter inhämtande av riksdagens samtycke, att bestämmelserna i lagen skulle äga tillämpning. Kungörelsen undergick den 17 maj 1946 (nr 200) den ändringen, att från och med den 1 juli 1946 endast viss bestämmelse i 1940 års lag skulle äga tillämpning.

Lagen innehöll i 2 § bestämmelser om rätt för Kungl. Maj:t att vid krig, krigsfara eller andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden förordna om ändrad sammanträdestid eller sammanträdesplats för domstol samt om överflyttning av åligganden, som tillkommer viss underrätt eller hovrätt eller lagfaren domare i viss underrätt eller domsaga, till annan likställd domstol eller domare. Om högsta domstolens tjänstgöring på avdelningar skulle Kungl. Maj:t efter högsta domstolens hörande äga förordna efter omständigheterna. Kungl. Maj:t skulle även, i den mån det påkallades av krigsförhållandena, äga bestämma, att lagfaren domare i eller befattningshavare vid underrätt, hovrätt eller nedre justitierevisionen skulle tjänstgöra i annan befattning vid någon av dessa myndigheter, domare likväl endast i domarbefattning. Sistnämnda befogenhet liksom rätten att besluta om ändrad tid och plats för domstols sammanträde kunde på uppdrag av Kungl. Maj:t utövas av annan myndighet.

I lagen upptogs vidare särskilda regler om nämndemans tjänstgörings-skyldighet (3 §). Om hinder mötte för val av nämndeman, ägodelnings-nämndeman eller vattenrättsnämndeman, skulle nämndeman, trots att hans mandattid utgått, vara pliktig att fortfarande bestrida tjänsten, till dess besked inkommit, att annan valts (3 § första stycket). Då häradsrätt eller ägodelningsrätt sammanträdde utom domkretsen, ägde rättens ordförande, därest nämndeman uteblev, i hans ställe kalla någon, som var valbar till nämndeman i den domsaga, där sammanträdet hölls eller, om sammanträdet ägde rum i stad som ej hörde till domsaga, i närmaste domsaga (3 § andra stycket).

I lagens 4 § stadgades, att mål, som handlades av underrätt eller av arbetsdomstolen, skulle av rätten uppskjutas eller förklaras vilande, om anledning fanns att antaga, att på grund av krig eller andra förhållanden, som avsågs med lagstiftningen, part var ur stånd att inställa sig vid rätten eller eljest utföra sin talan eller annat hinder mötte för målets utredning. Kunde

saken nöjaktigt utredas, ägde dock rätten handlägga och avgöra målet, om det för part var av synnerlig vikt eller eljest särskilda skäl föranledde därtill. För part, som kunde antagas vara ur stånd att vid målets fortsatta handläggning själv bevaka sin rätt, skulle rätten, om det icke var uppenbart, att behov därav icke förelåg, förordna ombud att själv eller genom fullmäktig föra och i högre rätt fullfölja talan. Ombud kunde förordnas jämväl av rättens ordförande, då rätten icke sammanträdde. Vidare föreskrevs, att ombudet skulle, så snart det kunde ske och om möjligt efter samråd med parten, förbereda talans utförande. Om parten själv utsåg fullmäktig, förföll förordnandet. Ombud ägde göra ansökan om fri rättegång och jämväl förordnas till biträde enligt lagen om fri rättegång.

6 § innehöll ersättningsregler. Ombudet skulle av allmänna medel åtnjuta skäligt arvode för sitt arbete och ersättning för nödvändiga utgifter och tidsspillan. I det slutliga utslaget skulle den, för vilken ombud förordnats, förpliktas att till statsverket återgälda vad ombudet tillerkänts, om icke rätten fann, att sådan skyldighet borde åläggas motparten. Om ombudet varit förordnat till biträde enligt lagen om fri rättegång skulle om ersättning till ombudet och skyldighet att ersätta statsverket kostnaden härför gälla vad som stadgats i nämnda lag.

Lagen upptog vidare i 7 § särskilda regler om laga förfall. Om part eller annan, som kallats till rättens sammanträde, uteblev eller om han eljest underlät att fullgöra vad som enligt rättens eller domarens beslut förelagts honom, skulle underlåtenheten enligt första punkten i 7 § icke leda till påföljd för honom, såframt han på grund av krig eller andra förhållanden, som avsågs med lagstiftningen, haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet. Därest det icke var för rätten känt, huruvida vederbörande sålunda haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet, skulle upplysning härom inhämtas genom rättens försorg (7 § andra punkten).

Lagens bestämmelser om uppskov, ombud och laga förfall skulle jämlikt 8 § första stycket i tillämpliga delar gälla i fråga om mål eller ärende, som handlades av lagfaren domare i underrätt eller domsaga eller av överrätt eller högsta domstolen, samt i fråga om utsokningsmål, där någon skulle höras i den ordning, som stadgas i 195 § utsokningslagen. Det i 27 kap. 15 § äldre rättegångsbalken upptagna stadgandet, att i vissa fall ändring i underrätts beslut i brottmål ej finge ske utan att den tilltalade beretts tillfälle att komma tillstådes vid munligt förhör i hovrätten, skulle enligt 8 § andra stycket i 1940 års lag icke äga tillämpning, om på grund av krig eller andra förhållanden, som åsyftades med lagen, förhör med den tilltalade icke kunde anställas eller skulle vara förenat med synnerlig olägenhet.

9 § innehöll en regel om befogenhet för Kungl. Maj:t att, då det påkallades av krig eller andra i lagen åsyftade förhållanden, förordna om förlängning av den tid, inom vilken allmän underrätt hade att företaga rannsaking med häktad. Sådant förordnande kunde avse riket i dess helhet eller viss del därav.

Enligt 10 § i den lydelse paragrafen erhöll genom lag den 22 juni 1944

ägde Kungl. Maj:t befogenhet att i den mån det påkallades av förhållanden, som nyss nämnts, förordna om förlängning av den tid, inom vilken ingivande av inlägga eller annan åtgärd för fullföljande eller bevakande av talan anordnades än genom särskilt rättsmedel skulle äga rum hos domstol, domare, nedre justitierevisionen eller överexekutor. Även ett dylikt förordnande kunde avse riket i dess helhet eller viss del därav.

Lagen innehöll även särskilda regler om andra tidsfrister än de nu nämnda (11 §). Var någon skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid instämma talan eller påkalla prövning i annan ordning eller inför domstol eller domare vidtaga annan åtgärd och befanns han på grund av krig eller andra därmed jämställda förhållanden ha varit ur stånd att vidtaga åtgärden inom den föreskrivna tiden, skulle reglerna om återställande av försutten tid i lagen den 22 juni 1939 om särskilda rättsmedel vinna tillämpning, även om åtgärden icke var av sådan beskaffenhet som åsyftades där. Denna regel ägde motsvarande tillämpning beträffande resningsansökan och besvär över domvilla. Den för återställande av försutten tid givna regeln att ansökan därom skulle göras inom ett år från den dag, då tiden utgick, ägde icke tillämpning, om sökanden på grund av krig eller andra likartade förhållanden, varit ur stånd att inom årsfristen göra sådan ansökan.

Speciella delgivningsregler meddelades i 12 §. Delgivning med den, som fullgjorde tjänstgöring vid krigsmakten, skulle ske genom militär myndighets försorg. Intyg av sådan myndighet gällde som fullt bevis, att delgivning verkställdts på sätt intyget utvisade. Var fråga om delgivning av stämning eller kallelse att infinna sig personligen vid domstol, skulle intyget tillika innehålla uppgift huruvida den kallade på grund av sin tjänstgöring var hindrad att inställa sig. Om delgivning skett på annat sätt än genom militär myndighet skulle delgivningen likväl gälla. Delgivning fick dock icke ske genom handlings införande i allmänna tidningarna eller dess fästade å den söktes husdörr eller uppläsande för hans husfolk eller på annat sådant sätt.

Slutligen stadgades i 13 § att Kungl. Maj:t ägde meddela de närmare föreskrifter, som erfordrades för tillämpningen av lagen. Sådana tillämpningsföreskrifter utfärdades genom kungörelse den 10 maj 1940 (nr 313).

Tilläggas bör, att 1940 års lag icke var tillämplig på krigsdomstolar och rättegången vid dem (1 §).

Det må nämnas att en motsvarande lagstiftning genomfördes även beträffande förvaltningsdomstolarnas och förvaltningsmyndigheternas verksamhet vid krig eller krigsfara. På detta område gällde ursprungligen lagen den 1 november 1940 med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. Till grund för denna lag låg ett av särskilt tillkallade sakkunniga utarbetat förslag (SOU 1940: 23). Lagen skulle gälla till och med den 31 mars 1942. Vid 1942 års riksdag framlades förslag till ny lag i samma ämne (prop. nr 6). Anledningen till omarbetningen var bl. a., att lagen ansågs böra omfatta

även vissa kyrkliga myndigheter. För denna komplettering av lagen ansågs allmänna kyrkomötets medverkan erforderlig. På grundval av den nämnda propositionen, vilken bifölls av riksdagen, utfärdades lagen den 13 mars 1942 (nr 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. Till skillnad från de år 1940 utfärdade lagarna gjordes denna lag ej tidsbegränsad. Såsom skäl härtill åberopades i propositionen det förhållandet, att betydande svårigheter kunde uppstå att erhålla erforderlig medverkan av kyrkomötet till eventuella prolongeringar. Lagen är alltjämt i kraft. I anslutning till vissa åtgärder, som på senare tid vidtagits på beredskapsplaneringens område, har i överensstämmelse med förslag i propositionen nr 9 till 1953 års riksdag en del ändringar i lagen genomförts enligt lag den 27 februari 1953 (nr 51).

Departementspromemorian. I den inledningsvis omförmälda departementspromemorian anföres, att särbestämmelser om rättegången vid krig eller krigsfara torde få utformas med 1940 års lag såsom förebild. I vissa betydelsefulla avseenden måste dock lagstiftningen utformas på annat sätt än 1940 års lag, bl. a. beroende på tillkomsten av nya rättegångsbalken. Störningar på rättsskipningen under krigsförhållanden kan inträffa såväl i avseende å domstolsorganisationen som beträffande själva rättegångsförfarandet och vad därmed sammanhänger. I enlighet med de grundsatser som var vägledande vid utformningen av 1940 års lag bör en undantagslagstiftning utarbetas med sikte på att såvitt möjligt komma till rätta med inträdande olägenheter i båda dessa hänseenden.

I promemorian behandlas först i vilka avseenden särregler erfordras beträffande domstolsorganisationen. Efter en redogörelse för de bestämmelser i 1940 års lag som rörde domstols sammanträdestider och sammanträdesställen, överflyttning av åligganden från en domstol till en annan, högsta domstolens tjänstgöring på avdelningar, förflyttning av befattningshavare, nämndemans tjänstgöringsskyldighet och möjligheterna att ersätta utebliven nämndeman uttalas i promemorian, att bestämmelser i dessa avseenden även nu torde böra upptagas, ehuru omarbetning delvis måste ske för anpassning till nya rättegångsbalken. I promemorian framhålles vidare, att ett par andra undantagsregler beträffande domstolsorganisationen dessutom synes vara påkallade. Sålunda torde Kungl. Maj:t böra givas befogenhet att förordna om ändrad sammansättning av domstol. I 2 § i det vid promemorian fogade lagförslaget har upptagits en regel av denna innebörd. Det förutsattes i promemorian, att bemyndigandet utnyttjas med försiktighet och med iakttagande av att domstolarna ej erhåller en mindre kvalificerad sammansättning än som är absolut nödvändig. Väsentliga ändringar bör enligt promemorian ske endast i ett verkligt nödläge. Enligt promemorian bör ifrågakvarande befogenhet på uppdrag av Kungl. Maj:t kunna utövas av annan myndighet. Vidare förordas i promemorian, att gällande regler om att den som redan innehaft uppdrag såsom nämnde-

man eller uppnått viss ålder må avsäga sig uppdraget eller att nämndeman ej må ha uppnått viss ålder sättes ur tillämpning. Slutligen anses i promemorian, att skyldighet att kvarstå i uppdrag till dess annan blivit vald eller utsedd bör föreligga ej blott för nämndemän utan även för sådana särskilda sakkunniga som ingår i rätten vid handläggningen av patent-, sjörätts- och expropriationsmål.

Vad härefter angår själva rättegången och vad därmed sammanhänger erfordras, enligt vad i promemorian anföres, särskilda anordningar främst med hänsyn till att krigsförhållandena ofta kan medföra svårigheter för parter att inställa sig eller eljest medverka vid handläggningen av mål och ärenden.

Enligt promemorian är det uppenbart, att parts av krigsförhållanden föranledda underlåtenhet att fullgöra vad som enligt processreglerna ankommer på honom icke bör räknas honom till last och föranleda vites- eller annan dylik påföljd. Inkallelse till krigstjänst eller annat med krigsförhållandena sammanhängande hinder bör givetvis betraktas såsom en art av laga förfall. I detta avseende erfordras enligt promemorian ej någon särskild bestämmelse. Enligt 32 kap. 8 § rättegångsbalken föreligger laga förfall, då någon genom avbrott i allmänna samfärdseln, sjukdom eller annan omständighet, som han ej bort förutse eller rätten eljest finner utgöra giltig ursäkt, hindrats att fullgöra vad honom ålegat.

Enligt äldre rättegångsbalken fanns ej någon skyldighet för domstolen att undersöka, huruvida laga förfall förelåg. Härom meddelades emellertid särskilda föreskrifter i 1940 års lag. I 7 § andra punkten stadgades, såsom förut nämnts, att därest det ej vore för rätten känt, huruvida part eller annan, som underlåtit att på kallelse infinna sig eller eljest fullgöra vad som förelagts honom, haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet i form av hinder till följd av krigsförhållandena, upplysning därom skulle inhämtas genom rättens försorg. Numera stadgas i 32 kap. 6 § rättegångsbalken: »Underlåter den som enligt rättens beslut skall infinna sig vid rätten eller eljest fullgöra något i rättegången att ställa sig det till efterrättelse och förekommer anledning, att han har laga förfall, skall underlåtenheten icke leda till påföljd eller eljest läggas honom till last i rättegången». I processlagberedningens motiv till detta stadgande uttalades, att det med hänsyn till de stränga påföljder, som vore knutna till utevaros syntes lämpligt att dessa uteslötes så snart rätten hade anledning antaga, att laga förfall vore för handen. I promemorian uttalas, att det är uppenbart, att skäl till antagande om laga förfall ofta måste föreligga under krigsförhållandena. Någon motsvarighet till nyssberörda stadgande i 7 § andra punkten i 1940 års lag synes sålunda ej erforderlig. I promemorian anses vidare, att motsvarighet till den i 7 § första punkten nämnda lag givna regeln om verkan av laga förfall, kan undvaras med hänsyn till det uttryckliga stadgandet i 32 kap. 6 § rättegångsbalken.

Vad beträffar sådana tidsfrister som bestämts i lag, framför allt tid för fullföljd av talan, stadgas i 32 kap. 7 § rättegångsbalken, att rätten skall

utsätta ny tid, om före utgången av den fastställda tiden visas laga förfall. I dessa fall kräves sålunda, att laga förfallet anmäles och styrkes före tidsfristens utgång. I promemorian intages den ståndpunkten, att något avsteg från denna grundsats icke torde böra göras under krigsförhållanden. För motparten och i övrigt ur allmän rättssäkerhetssynpunkt är det angeläget att frågan huruvida en meddelad dom vunnit laga kraft ej hålles svävande. Emellertid förordas i promemorian, att möjlighet till allmän förlängning av sådana tidsfrister, varom här är fråga, införes i huvudsaklig överensstämmelse med bestämmelserna i 10 § i 1940 års lag. Därjämte anses i promemorian en särskild undantagsregel vara erforderlig för att icke krigsförhållandena skall sätta part ur stånd att utnyttja det särskilda rättsmedlet återställande av försutten tid. En dylik undantagsregel fanns såsom nämnts i 11 § i 1940 års lag. I enlighet med vad i nämnda paragraf stadgades bör vidare, framhålles det i promemorian, detta rättsmedel utvidgas till att omfatta jämväl frister som faller utom rättegång eller avser inledande av rättegång o. dyl.

Enligt bestämmelser i 1940 års lag skulle mål eller ärende uppskjutas eller förklaras vilande, om anledning förelåg till antagande, att på grund av krigsförhållandena part vore ur stånd att inställa sig vid rätten eller eljest utföra sin talan eller annat hinder mötte för utredningen av målet eller ärendet. Då numera i 32 kap. 5 § rättegångsbalken finnes en allmän regel om vilandeförklaring av mål, därest mot handläggningen möter hinder av längre varaktighet, anses i promemorian någon särskild bestämmelse i detta avseende icke behövlig.

Ofta kan emellertid — framhålles det i promemorian — längre uppskov med avgörandet av mål eller ärenden vålla betydande olägenheter för berörda parter och ur allmän synpunkt. Såsom framhölls i förarbetena till 1940 års lag är det enligt promemorian även i krigstid av stor vikt att, samtidigt som den enskildes rättsskydd såvitt möjligt tillgodoses, samhällsfunktionerna inom olika områden fortgår med minsta möjliga rubbning. För att tillgodose detta viktiga intresse meddelades i 1940 års lag särregler i två avseenden. Dels stadgades, att mål kunde oavsett parts utevaro eller annat hinder handläggas och avgöras, om saken befanns kunna nöjaktigt utredas och det för part vore av synnerlig vikt eller eljest särskilda skäl föranledde därtill, och dels hade rätten att vid behov förordna särskilt ombud för frånvarande part. Utseende av ombud för en frånvarande part innebär, enligt vad i promemorian uttalas, att ett väsentligt hinder för målets eller ärendets avgörande undanröjes, och bestämmelser härom torde enligt promemorian även nu böra upptagas. Däremot anses det i promemorian icke böra komma i fråga att genom en särregel ge avkall på eljest gällande krav på den utredning, som skall föregå målets eller ärendets avgörande. Vad särskilt angår frågan om parts personliga inställelse finnes ej anledning att under krigsförhållanden frångå vad härom stadgas i 11 kap. 5 § och 21 kap. 2 § rättegångsbalken. Några större olägenheter av att man upprätthåller det absoluta kravet på personlig inställelse av den misstänkte i vissa brottmål

torde enligt promemorian ej behöva befaras. Föreligger enskilt anspråk i anledning av brottet, kan talan därom jämlikt 22 kap. 1 § rättegångsbalken föras i den för tvistemål stadgade ordningen, varvid möjlighet eventuellt kan förefinnas att få anspråket prövat utan avseende å att den misstänkte ej kan infinna sig personligen.

I promemorian lämnas härefter en redogörelse för de bestämmelser rörande straffprocessuella tvångsmedel som gällt under och efter senaste världskriget. Härom yttras i promemorian:

Beträffande de straffprocessuella tvångsmedlen innehöll 1940 års särskilda rättegångslag ingen annan undantagsregel än att i 9 § stadgades, att Kungl. Maj:t ägde beträffande riket i dess helhet eller viss del därav förordna om förlängning av den tid, inom vilken allmän underrätt hade att företaga rannsaking med häktad. Emellertid meddelades därjämte särskilda av krigsförhållandena föranledda bestämmelser dels i lagen den 14 oktober 1939 om särskilda tvångsmedel vid utredning rörande brott som avses i 8 eller 19 kap. strafflagen m. m. och dels i lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m. Genom 1939 års lag tillkom vissa i förhållande till då gällande rätt nya tvångsmedel, som skulle få användas vid utredning rörande vissa mot rikets säkerhet riktade brott. De nya tvångsmedel som infördes genom lagen var kvarhållande av post- och telegraf försändelser samt avlyssnande av telefonsamtal och inhämtande av uppgift å beställda eller utväxlade telefonsamtal. Giltighetstiden för 1939 års lag var begränsad till utgången av mars 1941, och lagen prolongerades ej. 1940 års tvångsmedelslag innefattade mycket mera vittgående befogenheter än den år 1939 utfärdade lagen. De i 1940 års tvångsmedelslag angivna åtgärderna fick tillgripas i den mån så fanns erforderligt för att hindra eller uppdraga brott mot 8 kap. strafflagen eller sådana brott mot 19 kap. strafflagen, vilka kunde skada rikets försvar eller folkförsörjning eller dess vänskapliga förbindelser med främmande makt; sedermera utökades denna förteckning med brott mot den år 1940 tillkomna lagen om straff för sabotage. Åtgärderna fick emellertid därutöver användas även i den mån det var erforderligt för att hindra att förhållande, vars meddelande till främmande makt kunde föranleda skada som nyss nämnts kom till obehörigas kännedom eller för att vinna utredning om obehörigt utforskande av sådant förhållande eller om överbringande till obehörig av meddelande därom. För tillämpning av 1940 års tvångsmedelslag fordrades sålunda ej i alla fall, att misstanke om brottsligt förfarande förelåg. Under de angivna förutsättningarna kunde enligt 1940 års tvångsmedelslag beslut meddelas om beslag, skingringsförbud samt hus- eller kropps rannsakan. Vidare kunde beslutas att expediering av post-, telegraf-, järnvägs- eller annan försändelse skulle inställas eller fördröjas eller försändelsens innehåll granskas och censureras samt att expediering av telefonsamtal skulle inställas eller fördröjas eller samtals avlyssnas eller telefonapparat för viss tid eller tills vidare avstängas för samtals. Genom lag den 21 mars 1941 tilläts att det jämväl kunde beslutas att uppgift skulle lämnas från telefonanstalt å utväxlade eller beställda samtals. Vidare gav 1940 års tvångsmedelslag möjlighet att, där det befanns erforderligt för ändamål som förut nämnts, gripa och kvarhålla personer, vilka misstänktes för att förbereda, utöva eller främja sådan verksamhet, mot vilken lagen riktade sig. 1940 års tvångsmedelslag gällde i likhet med 1939 års lag ursprungligen till utgången av mars 1941. 1940 års lag förlängdes emellertid successivt och upphörde att gälla först med utgången av juni 1945.

De straffprocessuella tvångsmedlen är numera utförligt reglerade i nya RB. Bestämmelserna finnes huvudsakligen i 24—28 kap. och avhandlar följande särskilda slag av tvångsmedel, nämligen häktning och anhållande (24 kap.), reseförbud (25 kap.), kvarstad och skingringsförbud (26 kap.), beslag (27 kap.) samt husrannsakan, kroppsvisitation och kroppsbesiktning (28 kap.). Användandet av tvångsmedlen ingår såsom ett led i den förundersökning, som enligt 23 kap. RB skall föregå väckandet av åtal vid domstol för brott som hör under allmänt åtal. Befogenheten att besluta om användning av tvångsmedel har i vissa fall, när det gäller åtgärder av särskilt ingripande natur, förbehållits rätten men tillkommer eljest undersökningsledaren och åklagaren samt understundom även enskild polisman.

I syfte att bereda vidgade möjligheter att utnyttja tvångsmedel vid förundersökning angående spioneri, sabotage och vissa andra mot rikets säkerhet riktade brott har emellertid utfärdats en lag den 21 mars 1952 med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål (prop. 1952: 22, första lagutskottets utl. 1952: 6). Denna lag, som ursprungligen gällde till och med den 30 juni 1953, har genom lag den 13 mars 1953 erhållit förlängd giltighet till och med den 30 juni 1954, och genom lag den 26 februari 1954 har giltighetstiden ytterligare förlängts till och med den 30 juni 1955.¹ 1952 års tvångsmedelslag äger tillämpning vid förundersökning angående 1) brott som avses i 8 kap. 1, 4 eller 5 §, 6 § första stycket eller 7 §, 9 kap. 1, 2 eller 6 § eller 19 kap. 4 § strafflagen; 2) brott som avses i 19 kap. 1, 2 eller 3 § strafflagen, där brottet innefattar gärning varom i 4 § nämnda kap. sägs; 3) försök eller förberedelse till de under 1) och 2) nämnda brotten; samt 4) brott som avses i 8 kap. 10 § eller 9 kap. 7 § strafflagen. Vid dylik förundersökning äger justitiekanslern på begäran av anhållningsmyndigheten medgiva förlängning av den tid (högst fem dagar), inom vilken enligt 24 kap. 12 § RB häktningsframställning senast skall avlätas till rätten, med sammanlagt högst tjugufem dagar. Beslag får läggas å sådant skriftligt meddelande som omförmäles i 27 kap. 2 § andra punkten RB, även om å brottet kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år. Vidare kan den befogenhet att förordna om kvarhållande av försändelse, som enligt 27 kap. 9 § RB tillkommer rätten, i brådskande fall — med efterföljande kontroll av rätten — utövas av undersökningsledaren eller åklagaren. Slutligen ger lagen vidgade möjligheter till telefonkontroll. Avlyssning av telefonsamtal enligt 27 kap. 16 § RB får sålunda ske oavsett att å brottet kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år. Därjämte är det tillåtet att inställa eller fördröja expedieringen av telefonsamtal eller avstänga telefonapparat eller lämna uppgift å expedierade samtal. Giltighetstiden för förordnande om telefonkontroll är högst en månad i stället för den i 27 kap. 16 § RB stadgade tiden en vecka. I brådskande fall kan — även här med efterföljande kontroll av rätten — förordnande om telefonkontroll meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren.

När det gäller frågan om regleringen av tvångsmedel under krigsförhållanden inriktar sig uppmärksamheten — framhålles det i promemorian — helt naturligt i främsta rummet på den mot rikets säkerhet riktade brottsligheten. Såsom framgår av den lämnade redogörelsen har redan genom-

¹ Genom lag den 23 februari 1956 (nr 46) har 1952 års lag förlängts till och med den 30 juni 1957. Kungl. Maj:t har den 26 oktober 1956 till lagrådet remitterat ett förslag, avsett att framläggas för 1957 års riksdag, om ytterligare förlängning av lagen till och med den 30 juni 1958.

förts en särskild lagstiftning rörande tvångsmedlen med ändamål att giva polis- och åklagarmyndigheterna ökade möjligheter att uppdaga och beivra dylik brottslighet. I promemorian uttalas, att denna lagstiftning, som ansetts påkallad redan i det nu rådande utrikespolitiska läget, ej lär vara tillfyllest vid krigstillstånd eller vid allvarligt krigshot. För ett sådant läge måste mera ingripande åtgärder övervägas. Dessa kan emellertid ej begränsas till den individuella brottsbekämpningen med krav på viss grad av misstanke om brott såsom förutsättning för ingripande. Bl. a. torde en mer eller mindre omfattande allmän kontroll över vissa kommunikationsmedel få tillgripas (jfr uttalande av föredragande departementschefen i prop. 1952: 22 s. 44). Spörsmålet härom synes enligt promemorian ej böra behandlas i samband med en lagstiftning angående rättegångsväsendets ordnande under krigsförhållanden utan bör upptagas till särskild behandling med beaktande av erfarenheterna av den kontroll- och censurverksamhet, som under det senaste världskriget utövades med stöd av 1940 års tvångsmedelslag (jfr SOU 1948: 7).

Vid ett ställningstagande till frågan, huruvida eljest finnes anledning att under krigsförhållanden göra avsteg från rättegångsbalkens reglering av användningen av tvångsmedel, har man — säges det i promemorian — å ena sidan att beakta att polis- och åklagarmyndigheternas verksamhet kan ganska avsevärt försvåras till följd av personalbrist och rubbningar i övrigt i samhällslivet, med anledning varav lättnader i de restriktioner i olika avseenden, som rättegångsbalkens bestämmelser innehåller, kan vara påkallade. Å andra sidan är det av vikt att de garantier för den enskildes rättssäkerhet som dessa restriktioner avser att ge, upprätthålles även i krigstid. Man bör eftersträva en effektiv brottsbekämpning utan eftersättande av kravet på att den misstänkte under förundersökningen icke får utsättas för obehöriga och onödiga ingrepp. Detta gäller framför allt frihetsberövandet. Någon förlängning av anhållningstiden utöver vad beträffande vissa särskilda slag av brott redan medgives enligt 1952 års tvångsmedelslag bör sålunda enligt promemorian ej komma i fråga. I promemorian anföres att detta icke synes behöva i någon högre grad menligt inverka på förundersökningens effektivitet, under förutsättning att polis- och åklagarmyndigheternas verksamhet inriktar sig på brott av allvarlig karaktär och lämnar å sido sådana brott och förseelser, som i ett för krigsförhållanden omställt samhälle framstår såsom mer eller mindre bagatellartade. Ej heller i övrigt bör enligt promemorian de grundsatser, varpå rättegångsbalkens bestämmelser om användning av tvångsmedel vilar, i något väsentligt avseende rubbas. De jämkningar och kompletteringar beträffande reglerna om kvarhållande av försändelse och om telefonkontroll, som upptages i 1952 års tvångsmedelslag, bör dock — med undantag för bestämmelsen att telefonkontroll må äga rum oavsett att å brottet kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år — under krigsförhållanden utsträckas att gälla beträffande brott i allmänhet. Härom föreslås regler i 8—10 §§ i det vid promemorian fogade lagförslaget. Dessa avsteg från rättegångs-

balkens regler synes enligt promemorian vara av beskaffenhet att under krigsförhållanden främja möjligheterna till beivrande även av andra brott än dem som avses i 1952 års tvångsmedelslag utan att några allvarliga erinringar ur rättssäkerhetssynpunkt kan riktas mot desamma.

Vad slutligen beträffar tillämpningsområdet för lagstiftningen anmärkes i promemorian, att 1940 års särskilda rättegångslag i vissa avseenden var tillämplig å utsökningsmål (se 8 och 10 §§; jfr 1 § fjärde stycket administrativa fullmaktslagen). Även om vissa utsökningsmål till sin beskaffenhet nära överensstämmer med de vanliga rättegångsmålen, förordas i promemorian att alla mål och ärenden enligt utsökningslagen hänföres till administrativa fullmaktslagen i den mån de ej handlägges av domstol. Administrativa fullmaktslagen bygger i huvudsak på samma grundsatser som nu föreslagits beträffande rättegångsväsendet, och det torde enligt promemorian ej finnas speciell anledning att från dess tillämpningsområde utbryta denna särskilda grupp av administrativa mål. Regeln i 9 § sista stycket administrativa fullmaktslagen att, beträffande fullföljande eller bevakande av talan hos domstol eller annan myndighet, som avses i lagen med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m., föreskrifterna i nämnda lag skola äga tillämpning — vilken regel för närvarande hänger i luften, eftersom 1940 års särskilda rättegångslag upphört att gälla — torde emellertid böra få kvarstå och således bli tillämplig å den lag, varom förslag framlägges i promemorian.

Yttrandena. Samtliga remissinstanser har tillstyrkt eller lämnat utan erinran, att en särskild lagstiftning om rättegången vid krig eller krigsfara genomföres samt att det i departementspromemorian framlagda förslaget lägges till grund vid utformningen av en dylik lagstiftning.

De särbestämmelser som i promemorian föreslås i fråga om domstolsoorganisationen har i remissyttrandena genomgående i princip godtagits utom såvitt angår befogenhet för Kungl. Maj:t att förordna om ändrad sammansättning av domstol. *Civilbefälhavaren i första civilområdet* anser, att en bestämmelse härom torde kunna undvaras med hänsyn till att förslagets övriga bestämmelser öppnar möjlighet att vidtaga erforderliga organisatoriska åtgärder för att upprätthålla rättsskipningen samt att även därutöver flera utvägar står till buds att fylla behovet av domare, exempelvis att anlita pensionerade domare eller att till domare utnämna därtill skickade advokater. Å andra sidan anser *Stockholms rådhusrätt* behov föreligga av ett stadgande om ändrad sammansättning av domstol under krigstid, ehuru rådhusrätten har funnit den föreslagna bestämmelsen härom alltför vidsträckt och obestämd. *Göta hovrätt* avstyrker förslagets bestämmelse om befogenhet för Kungl. Maj:t att utan inskränkningar bestämma om ändrad sammansättning av domstol under hänvisning till att en sådan befogenhet öppnar laglig möjlighet för en regim, som under ett krig kommit till makten, att inrätta domstolar efter eget gottfinnande. Hovrätten erinrar vidare om de betänkligheter, som processlagberedningen och

föredragande departementschefen vid behandlingen av förslaget till 1940 års särskilda rättegångslag hyste mot att vidtaga några ändringar ens inom särskilt angivna gränser i domstolarnas sammansättning under krigstid. Om det anses nödvändigt att i något hänseende begränsa antalet ledamöter i domstolarna under krigstid, bör enligt hovrättens mening i lagen angivas de gränser, inom vilka detta får ske. *Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, 1951 års rättegångskommitté, föreningen Sveriges stadsdomare och Sveriges advokatsamfund* har likaledes avstyrkt eller uttalat starka betänkligheter mot ifrågavarande bestämmelse. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller, att betänkligheterna öka i styrka, om Kungl. Maj:ts befogenhet skall kunna överflyttas till annan icke närmare angiven myndighet.

I flera yttranden beröres möjligheterna att närmare begränsa befogenheten för Kungl. Maj:t att förordna om ändrad sammansättning av domstol. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* ifrågasätter sålunda om icke den föreslagna bestämmelsen allenast bör avse underrätterna och ej medgiva mera djupgående ändring än att underrätt må vara domför med en lagfaren domare och utan nämnd. *Stockholms rådhusrätt* föreslår, att bestämmelsen om ändrad sammansättning av domstol utformas så, att Konungen tillägges befogenhet att bestämma, att mål, som skall handläggas av domstol med viss sammansättning må upptagas av domstol med annan i rättegångsbalken stadgad sammansättning samt att nämnd må bestå av mindre antal nämndemän än som eljest är föreskrivet. *1951 års rättegångskommitté* anser de jämkningar i domförhetsreglerna, som kan komma i fråga, vara att låta tremansbrottmålen i rådhusrätt handläggas av en lagfaren domare, att låta hovrätt bli domför med tre i stället för fyra lagfarna ledamöter och att nedsätta minimiantalet nämndemän i häradsrätt och rådhusrätt. *Föreningen Sveriges stadsdomare* föreslår sådan ändring av förslaget, att mål om ansvar för brott, varå kan följa straffarbete i två år eller däröver, icke skall kunna avgöras av domstol med svagare sammansättning än två lagfarna domare eller en lagfaren domare med minst två nämndemän.

Vad härefter angår de regler som i promemorian föreslagits beträffande själva rättegången och vad därmed sammanhänger har i stort sett icke framförts några invändningar i remissvaren. En del ändrings- och tilläggsförslag har dock framkommit. *Civilbefälhavaren i tredje civilområdet* framkastar sålunda tanken att införa befogenhet för domstol att i det enskilda fallet besluta om överflyttning av visst vid domstolen anhängigt mål eller ärende till annan domstol, som med hänsyn till endera eller båda parter intresse befinnes ändamålsenlig. Ett liknande förslag framföres av *riksåklagarämbetet*.

Föreningen Sveriges häradshövdingar ifrågasätter, huruvida icke — i likhet med vad som skett i 1940 års lag — en föreskrift bör meddelas om skyldighet för domstol att undersöka om laga förfall föreligger. Under krigsförhållanden föreligger uppenbarligen ofta anledning antaga att laga

förfall är för handen. På grund härav kan enligt föreningens mening befaras, att bestämmelsen i 32 kap. 6 § rättegångsbalken får en icke avsedd vidgad tillämpning, därest domstolarna icke åläggas att i viss utsträckning efterforska, om laga förfall verkligen föreligger.

Frågan om lättnader i skyldigheten att iakttaga personlig inställelse upptages till behandling av bl. a. *Göta hovrätt* som i detta avseende anför:

Rättegångsbalkens bestämmelser om parts personliga inställeskyldighet i underrätt och hovrätt äro mycket stränga. Med hänsyn härtill torde det med undantag för vissa bagatellmål endast mycket sällan förekomma, att ett mål kan avgöras i dessa domstolar utan att part ålagts personlig inställelse. Vidare är att märka att de regler, som i rättegångsbalken och annorstädes finnas om måls avgörande utan hinder av parts utevaro eller av att part, som ålagts personlig inställelse, kommer tillstådes allenast genom ombud, under krigstid mången gång ej kunna tillämpas, enär då laga förfall för parten måste presumeras betydligt oftare än i fredstid. I allmänhet torde några större olägenheter ej vara förenade med att de mål, däri parterna ej kunna inställa sig personligen, under krigstid uppskjutas eller förklaras vilande. I vissa fall, såsom exempelvis i familjerättsmål, kan det emellertid för part eller annan ibland vara av synnerlig vikt att ett avgörande kommer till stånd, oaktat motparten är hindrad att inställa sig personligen. Även vissa allmänna intressen kunna understundom, såsom processlagberedningen påpekat i sin promemoria, påkalla ett måls fortsatta behandling. Hovrätten hemställer därför, att lagen kompletteras med ett stadgande, som under samma förutsättningar som i 1940 års lag möjliggör måls avgörande utan hinder av att part ej inställt sig personligen. Genom ett sådant stadgande skulle också de föreslagna reglerna om förordnande av ombud få större betydelse i praktiken än eljest skulle bli fallet.

Hovrätten för Nedre Norrland påpekar, att det hinder mot handläggning, som uppstår om part uteblir, icke kan avhjälpas genom förordnande av ombud för parten. Med hänsyn härtill ifrågasätter även denna hovrätt, om icke en bestämmelse motsvarande 4 § i 1940 års lag även fortsättningsvis borde finnas.

Föreningen Sveriges häradshövdingar framhåller — efter att ha erinrat om att den misstänkte enligt 21 kap. 2 § rättegångsbalken skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i underrätt i mål om allmänt åtal för brott, varå straffarbete kan följa — att strafflatituderna är vida och att straffarbete kan ingå i straffskalan för brott, där även böter kan ifrågakomma eller där villkorlig dom är den vanliga påföljden. Enligt föreningens mening skulle det icke behöva väcka betänklighet, om domstolen finge befogenhet att efter övertvägande av det föreliggande brottets beskaffenhet och den misstänktes ställning till ansvarsfrågan ävensom den misstänktes personliga förhållanden avstå från att kräva personlig inställelse. Även för tvistemåls del förordar föreningen en uppmaning av skyldigheten att inställa sig personligen. Föreningen framhåller, att det i ett tvistemål, vars snara prövning är mycket viktig för käranden, kan vara mycket svårt att för en kanske lång huvudförhandling från krigstjänsten lösgöra svaranden, oaktat dennes personliga inställelse kan vara till kärandens förmån. Enligt föreningens me-

ning borde det med kändens begivande i sådant och liknande fall kunna vara möjligt att avstå från svarandens personliga inställelse.

Riksåklagarämbetet framhåller under hänvisning till straffskalornas spännvidd, att regeln i 21 kap. 2 § rättegångsbalken redan under normala förhållanden är alltför rigorös samt att den i viss mån framstår såsom inkonsekvent i betraktande av stadgandet i 46 kap. 15 § rättegångsbalken, enligt vilket ett mål kan avgöras utan hinder av att den tilltalade kommit tillstådes allenast genom ombud eller uteblivit under förutsättning att å brottet ej kan följa svårare straff än fängelse och att saken finnes kunna nöjaktigt utredas. Ämbetet håller före, att det under krigsförhållanden icke torde bli möjligt att upprätthålla nuvarande regler om personlig inställelse i brottmål.

I anslutning till frågan om den personliga inställeskyldigheten må beröras ett förslag av *hovrätten för Nedre Norrland* att under krigsförhållanden vidga möjligheterna att i hovrätt avgöra mål utan huvudförhandling. Som skäl för en sådan åtgärd anför hovrätten att svårigheter av kommunikationsteknisk och annan art under krigsförhållanden ofta möter för part att inställa sig i hovrätt samt att man under krigstid kan befara en ökning av brottmålen, vilka vanligen kräver ett snabbt avgörande. Hovrätten föreslår att i brottmål, där parten blivit personligen hörd i underrätten och han i hovrätten icke påkallar någon ny muntlig bevisning och någon bevisupptagning ej heller i övrigt är erforderlig, rättegångsbalkens ovillkorliga krav på huvudförhandling i hovrätt får under krigsförhållanden eftersättas, om hovrätten prövar så kunna ske utan fara för rättssäkerheten. På motsvarande sätt synes i civilmål böra finnas möjlighet för hovrätt att träffa avgörande utan huvudförhandling, om parterna är ense om att sådan förhandling ej erfordras och hovrätten delar denna uppfattning.

Ett annat spörsmål föres på tal av *hovrätten för Nedre Norrland*. Hovrätten ifrågasätter, om icke i lagen borde intagas en allmän föreskrift därom att till offentlig försvarare finge förordnas, förutom advokat, även annan lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov samt att till biträde enligt lagen om fri rättegång finge förordnas lämplig person, företrädesvis praktiserande jurist. *Föreningen Sveriges häradshövdingar* påpekar, att det i krigstid torde bli nödvändigt att i större omfattning än nu med stöd av 27 § rättegångsbalkens promulgationslag bestämmas att juris kandidat må vara offentlig försvarare. Det synes föreningens mest praktiskt att prövningen härav anförtros domstolarna.

Vad angår regleringen av de straffprocessuella tvångsmedlen under krigsförhållanden understryker *föreningen Sveriges häradshövdingar* vikten av att frågan om användningen av dylika tvångsmedel i vad avser de mot rikets säkerhet riktade brotten, däribland spörsmålet om kontroll över vissa kommunikationsmedel, upptages till skyndsamt behandling, bl. a. därför att den för kontrollen behöfliga personalen på förhand måste

anpassas efter lagstiftningens innehåll. Liknande uttalande göres av *statspolisintendenten*.

Vid bedömningen av promemorians förslag rörande användningen under krigsförhållanden av straffprocessuella tvångsmedel i fråga om andra brott än nyss nämnts har delade meningar gjort sig gällande. *Riksåklagarämbetet* och *hovrätten över Skåne och Blekinge* anser de i promemorian anförda skälen för att i förslaget upptaga bestämmelserna i 8—10 §§ vara övertygande. Ej heller *hovrätten för Nedre Norrland* har i och för sig funnit anledning till erinran mot den utsträckning av den särskilda tvångsmedelslagens tillämpningsområde, som förslaget innebär. Hovrätten anser däremot att regler om användning av tvångsmedel i den utsträckning, som den särskilda tvångsmedelslagen och promemorians förslag möjliggör, är behövliga även under fredsförhållanden och att det därför borde övervägas att införa bestämmelser härom i rättegångsbalken. *Civilbefälhavaren i andra civilområdet* ifrågasätter visserligen om icke bestämmelserna i 8—10 §§ i förslaget innebär ett alltför kraftigt ingrepp i den enskildes frihet men finner dock icke anledning till anmärkning mot förslaget i denna del. Vid krig eller krigsfara måste enligt civilbefälhavarens mening den personliga friheten vidkännas långtgående inskränkningar. Härtill kommer att den grova brottsligheten i ett sådant läge får anses farligare och att densamma till följd av personalbrist och rubbningar i övrigt i samhällslivet torde vara svårare att bemästra med utnyttjande endast av nu tillgängliga medel.

Å andra sidan anser *Svea hovrätt* sig icke kunna tillstyrka promemorians förslag om vidgad tillämpning av tvångsmedel. Hovrätten finner det med fog kunna ifrågasättas, huruvida bestämmelserna i detta hänseende är av behovet påkallade i fråga om andra brott än dem som avses i den särskilda tvångsmedelslagen. Någon övertygande motivering härför har enligt hovrättens mening icke förebragts. Hovrätten kan för sin del icke finna, att de föreslagna anordningarna är ägnade att i någon väsentlig mån bidra till en effektivisering av brottsbekämpningen i stort. Vikten av att de garantier för den enskildes rättssäkerhet, som innefattas i rättegångsbalkens regler om användning av tvångsmedel, i görligaste mån upprätthålles även i krigstid talar även emot förslaget i denna del. Icke heller *Sveriges advokatsamfund* känner sig övertygat om nödvändigheten av att göra avvikelser från rättegångsbalkens regler om användning av tvångsmedel, när det gäller andra brott än dem som åsyftas i 1952 års lag. Skulle förslaget i denna del godtagas, blir behovet av föreskrifter om kontroll över polis- och åklagarmyndigheternas handhavande av tvångsmedlen ytterligare accentuerat. Samfundet hänvisar i detta avseende till sitt yttrande över förslaget till 1952 års tvångsmedelslag.

Flera remissinstanser diskuterar, om icke ytterligare särbestämmelser rörande tvångsmedlen är behövliga vid krig eller krigsfara. Sålunda förordar *föreningen Sveriges häradshövdingar* att möjlighet införes att även utanför tillämpningsområdet för 1952 års lag förlänga den tid, inom vilken häktningsframställning skall avlätas. Gentemot vad i promemo-

rian anförts till stöd för ståndpunkten att icke medgiva sådan förlängning framhåller föreningen att även mindre brott och förseelser kan, om de begås ofta, medföra mycken skada både för de med rikets försvar sysselsatta myndigheterna och för medborgarna. Ännu viktigare är troligen synpunkten, att i krigstid mer än i fredstid ett eftersläpande av beivrandet av mindre brott kan leda till att rättsordningen så småningom uppluckras. I dessa hänseenden erinras om nödvändigheten av att beivra förseelser mot ransoneringsbestämmelser och dylikt. I krigstid kan det vidare för polis- och åklagarmyndigheter vara mycket svårt att inom rimlig tid från andra myndigheter erhålla uppgifter om den misstänktes kriminella föregående och annan på häktningsfrågan inverkan utredning. Allmänt känt är att redan nu polis- och åklagarorganisationen, särskilt i de större städerna, huvudsakligen på grund av dess knapphet, icke kan med erforderlig snabbhet fylla sina uppgifter. Föreningen anser, att anhållningstiden bör generellt förlängas, förslagsvis till tio dagar och att det skall finnas möjlighet att ytterligare förlänga tiden till sammanlagt trettio dagar. Prövningen av frågor om förlängning av anhållningstiden bör enligt föreningens uppfattning tillkomma domstolarna, främst av det skälet att det kan vara svårt att få förbindelse med annan myndighet. *Civilbefälhavaren i första civilområdet* håller likaledes före, att frågan om förlängning av anhållningstiden är förtjänt av närmare övervägande. Polis- och åklagarmyndigheternas verksamhet under krigsförhållanden kan avsevärt försväras till följd av personalbrist och rubbningar i övrigt i samhällslivet. Enligt civilbefälhavarens mening föreligger också fara för att den grova brottsligheten tilltager under krigstid. Vissa tillgångar, exempelvis lager av flytande drivmedel, torde i krig bli ytterst begärliga, och riskerna för att marrodörer försöker bemäktiga sig sådana tillgångar är stora, i synnerhet som samhällets möjligheter att sörja för bevakning av dessa föremål är begränsade. För hela krigsansträngningen kan det få avgörande betydelse, att brottslighet riktad mot tillgångar, som är livsviktiga för försvaret eller folkförsörjningen, effektivt bekämpas. Jämväl *statsåklagaren i Stockholm* ifrågasätter om icke möjlighet bör öppnas till förlängning av anhållningstiden, främst med hänsyn till att brutna kommunikationer och andra i ett krigsläge uppkommande störningar inverkar hindrande på utredningens gång. *Riksåklagarämbetet* har visserligen funnit dessa statsåklagarens synpunkter beaktansvärda men icke ansett anledning föreligga att påkalla någon särreglering i nu berörda hänseende.

Föreningen Sveriges stadsdomare för på tal frågan om förlängning av sådana frister, som domstol enligt reglerna om straffprocessuella tvångsmedel har att iakttaga. Personalbrist, nödvändigheten att sammanträda på annan ort än domstolens förläggningssort och andra liknande omständigheter torde stundom kunna medföra, att domstolarna saknar möjlighet att iakttaga dylika frister. Föreningen syftar härvid främst på skyldigheten att inom viss tid hålla häktningsförhandling och huvudförhandling med häktad. Enligt föreningens mening bör Kungl. Maj:t — i ungefärlig överens-

stämmelse med 9 § i 1940 års lag — erhålla bemyndigande att förordna om förlängning av hithörande frister. *Rådhusrätten i Göteborg* intar samma ståndpunkt.

Föreningen Sveriges häradshövdingar anser, att hela frågan om behovet av särbestämmelser rörande förundersökning i brottmål bör nämare utredas och övervägas. Befinner sig riket i krig synes det föreningen icke vara orimligt att av de enskilda kräva mer för rättsordningens upprätthållande än vad som har ansetts påkallat i fredstid. Föreningen nämner som exempel, att en person bör kunna hämtas till förhör även om väglängden överstiger 15 kilometer.

Föreningen Sveriges stadsfiskaler anser, att skäl föreligger för en omprövning av den gjorda avvägningen mellan effektivitet och rättssäkerhet under förundersökning. Det är uppenbart, framhåller föreningen, att rättsmaskineriet under krigsförhållanden kommer att få arbeta under mycket svåra betingelser, även om verksamheten huvudsakligen inriktas på att bekämpa allvarligare brott. De grova brotten mot person kan enligt föreningens mening antagas komma att öka under krig. Föreningen utgår ifrån att den allmänna opinionen kommer att kräva snabba och effektiva åtgärder från polis- och åklagarmyndigheternas sida för att bekämpa dessa brott. Från statsmakternas sida kommer sannolikt kraftinsatser att fordras av nämnda myndigheter för att bekämpa ransoneringsbrotten. Om polis- och åklagarmyndigheterna på grund av personalbrist och andra förhållanden icke kan prestera vad som kräves är det enligt föreningens mening troligt, att fråga uppkommer om lättnader i de restriktioner, som rättegångsbalken i olika avseenden innehåller beträffande förundersökning. I detta läge finnes enligt föreningens uppfattning risk för att effektivitetskravet kommer att tillgodoses på bekostnad av rättssäkerhetskravet.

Beträffande tillämpningsområdet för lagstiftningen framställer *Göta hovrätt* vissa anmärkningar i anslutning till promemorians förslag att hänföra utsökningsmål till administrativa fullmaktslagen, i den mån de ej handlägges av domstol. Hovrätten anför:

Administrativa fullmaktslagens bestämmelser torde ha avfattats med särskilt beaktande av att förvaltningsförfarandet i regel är skriftligt. Enligt lagens 8 § skall sålunda parts underlåtenhet att fullgöra vad myndighet förelagt honom för måls eller ärendes handläggning ej föranleda påföljd av talans avvisande eller ogillande eller av böter, vite eller hämtning, om parten på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket i lagen, haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet, medan däremot den i 195 § utsökningslagen stadgade påföljden av målets avgörande utan hinder av partens utevaro ej finnes upptagen i 8 §. Ej heller finnas i administrativa fullmaktslagen några regler om förordnande av ombud för part, som kan antagas vara ur stånd att vid handläggningen av mål eller ärende bevaka sin rätt.

Såsom påpekas i promemorian äro de utsökningsmål varom här är fråga till sin beskaffenhet nära överensstämmande med de vanliga rättegångsmålen. Vid fullföljd från överexekutor handläggas också målen av hovrätt och å rättegången där bli reglerna i den särskilda rättegångslagen tillämpliga.

Med hänsyn till vad sålunda anförts hysar hovrätten betänkligheter mot

att å nu ifrågavarande utsökningsmål ej bli tillämpliga de regler om laga förfall och förordnande av ombud, vilka gälla beträffande de vanliga rättegångsmålen. Såsom i promemorian framhållits synes det emellertid riktigast, att samtliga administrativa mål hänföras till den administrativa fullmaktslagen. Sistnämnda lag synes därför, såvitt nu är i fråga, böra kompletteras med bestämmelser i berörda båda hänseenden.

Liknande synpunkter anlägges av *civilbefälhavaren i första civilområdet och 1951 års rättegångskommitté*.

Departementschefen. Den gällande lagstiftningen om domstolarna och rättegångsordningen är anpassad efter normala fredliga förhållanden och tager icke sikte på de särskilda förhållanden som råder i en krigssituation. Det framstår som en angelägen uppgift att på detta område genomföra en beredskapslagstiftning, som kan sättas i kraft vid krigstillstånd eller eljest i ett läge då samhället på grund av krigsförhållanden måste omställas i olika avseenden. Det förslag till sådan lagstiftning som nu framlagts i en departementspromemoria har såsom huvudsaklig förebild den särskilda, år 1940 utfärdade rättegångslag, som gällde under andra världskriget. Förslaget har vid remissbehandlingen i stort sett tillstyrkts eller lämnats utan erinran, och jag vill även för egen del förorda, att lagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget genomföres.

Såsom uttalats i promemorian kan under krigsförhållanden störningar av rättsskipningen inträffa såväl i avseende å domstolsorganisationen som beträffande själva rättegångsförfarandet och vad därmed sammanhänger. I fråga om domstolsorganisationen föreslås i promemorian, efter mönster av 1940 års lag, särskilda regler angående domstols sammanträdestider och sammanträdesställen, överflyttning av åligganden från en domstol till en annan, högsta domstolens och hovrätternas tjänstgöring på avdelningar, förflyttning av befattningshavare, nämndemans tjänstgöringsskyldighet och ersättare för utebliven nämndeman. Dessa regler, som ej mött några invändningar vid remissbehandlingen, torde kunna upptagas i överensstämmelse med promemorians förslag. Detsamma gäller de särregler som föreslagits beträffande rätt att avsäga sig uppdrag såsom nämndeman och angående åldersgräns för sådant uppdrag ävensom om skyldighet att kvarstå i vissa uppdrag.

Det i promemorian framlagda förslaget upptager därjämte en regel, som bemyndigar Kungl. Maj:t att förordna om avvikelser från gällande föreskrifter om domstols sammansättning. Någon motsvarighet härtill fanns ej i 1940 års lagstiftning. I promemorian uttalas, att dylika avvikelser kan vara nödvändiga för att rättsskipningen skall kunna upprätthållas i ett kritiskt läge. I likhet med ett flertal remissinstanser är jag emellertid tveksam, huruvida det är lämpligt och av behovet påkallat att eftergiva de krav i fråga om domstols sammansättning som den gällande lagstiftningen uppställer. Såsom framhölls i förarbetena till 1940 års lag, där införandet av en regel i den antydda riktningen avvisades (se prop. 1940: 183 s. 14), är det sanno-

likt, att det totala antalet mål och ärenden kommer att nedgå under krigsförhållanden, varigenom verkningarna av en minskad tillgång på domarpersonal åtminstone delvis neutraliseras. Behovet av juridiskt utbildad domarpersonal torde vidare i viss utsträckning kunna tillgodoses genom anlåtande av pensionerade domare. Härtill kommer, att åtskilliga organisatoriska svårigheter torde kunna avhjälpas genom de föreslagna befogenheterna för Kungl. Maj:t att förordna om överflyttning av ämbetsåligganden från en domstol till en annan och att besluta om förflyttning av domarpersonal. Vad nämnden beträffar läser reglerna i 4 kap. 10 § rättegångsbalken och den i promemorian föreslagna befogenheten för domstol att tillkalla nämndeman eller till nämndeman valbar person utom domkretsen bereda domstolarna möjlighet att så gott som alltid anskaffa fulltalig nämnd, då sådan erfordras. Med hänsyn till vad nu anförts torde tillräckligt starka skäl icke föreligga att tillskapa möjlighet att under krigsförhållanden ändra domstolarnas sammansättning. Tilläggas må, att ett genomförande av stadsdomstolsutredningens nyligen framlagda förslag rörande rådhusrätts sammansättning i brottmål skulle ytterligare reducera behovet av en särregel om domstolarnas sammansättning under krig och därmed likartade förhållanden.

Vad angår själva rättegången och vad därmed sammanhänger har i promemorian föreslagits särskilda anordningar främst med hänsyn till att krigsförhållandena ofta kan medföra svårigheter för parter att inställa sig eller eljest medverka vid handläggningen av mål och ärenden. Sålunda föreslås befogenhet för domstol att förordna ombud för part, som kan antagas vara ur stånd att vid handläggningen av mål eller ärende bevaka sin rätt, samt regler om förlängning av vissa tidsfrister. Promemorians förslag i dessa hänseenden torde med vissa jämkningar kunna genomföras. Enligt vad riksåklagarämbetet och en civilbefälhavare föreslagit synes jämväl böra införas en bestämmelse, som ger domstolarna befogenhet att överflytta mål eller ärende till annan likställd domstol, som med hänsyn till sin belägenhet är mera lämplig att upptaga målet eller ärendet. Överflyttning bör få ske, om det erfordras för att undanröja sådant hinder för målets eller ärendets handläggning, som uppkommit på grund av krigsförhållandena, samt överflyttningen med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter finnes lämplig.

Föreningen Sveriges häradshövdingar har ifrågasatt om icke en regel bör införas om skyldighet för domstol att vid parts utevaro eller underlåtenhet efterforska huruvida laga förfall föreligger. Enligt föreningens mening finnes eljest risk för en icke avsedd vidgad tillämpning av bestämmelsen i 32 kap. 6 § rättegångsbalken om att utevaro eller underlåtenhet som föranletts av laga förfall ej skall läggas parten till last i rättegången. Denna bestämmelse förutsätter nämligen för sin tillämpning allenast, att det förekommer anledning att parten har laga förfall, icke att laga förfall är styrkt. Det synes emellertid även utan uttrycklig föreskrift kunna förvän-

tas, att domstolarna kommer att utnyttja till buds stående upplysningskällor för att undersöka om laga förfall verkligen är för handen. Man kan även räkna med att motparten ofta har intresse av att medverka vid utredningen härom.

I ett flertal remissyttranden har ifrågasatts, om icke lättnader i gällande regler om parts skyldighet att infinna sig personligen bör införas. Rättegångsbalkens regler härom syftar till att skapa ett allsidigt och tillförlitligt underlag för målets avgörande. Då dessa regler är av väsentlig betydelse för rättsskipningens säkerhet, synes det tveksamt om undantag bör medgivas. De svårigheter, som reglerna om parts personliga inställelse kan ge upphov till under krigsförhållanden, bör man i stället, så långt det är möjligt, söka bemästra på andra vägar. Genom att domstolen utnyttjar den förut berörda befogenheten att överflytta mål till annan domstol kan parten eventuellt beredas möjlighet att infinna sig personligen. Vidare kan ombud, som förordnas av domstolen, måhända genom sitt arbete medverka till att utredningen kommer i sådant skick, att parts personliga inställelse enligt rättegångsbalkens regler blir obehövlig. Jag är således ej beredd att förorda någon uppmjukning av kraven på parts personliga inställelse. Ej heller kan jag förorda några inskränkningar i gällande bestämmelser om skyldighet för hovrätt att hålla huvudförhandling.

Med anledning av vad hovrätten för Nedre Norrland och föreningen Sveriges häradshövdingar anfört torde böra upptagas en regel om uppmjukning av kompetenskraven för offentlig försvarare och biträde enligt lagen om fri rättegång.

Vad angår regleringen av de straffprocessuella tvångsmedlen under krigsförhållanden vill jag ansluta mig till promemorians förslag att till brott i allmänhet utsträcka vissa jämkningar och kompletteringar beträffande reglerna om kvarhållande av försändelse och om telefonkontroll, som upptagits i 1952 års särskilda tvångsmedelslag. Jag anser mig vidare i likhet med promemorian böra avvisa tanken att i fråga om andra brott än de i nämnda lag avsedda tillåta en förlängning av den i rättegångsbalken stadgade fristen för ingivande av häktningsframställning beträffande anhållen. Att under längre tid beröva en för brott misstänkt person hans frihet på de tämligen svaga grunder som kunna vara tillfyllest för att motivera ett anhållande synes ej böra komma i fråga i andra fall än då det gäller brott som innebär fara för rikets säkerhet.

De frister som domstol enligt rättegångsbalkens regler om straffprocessuella tvångsmedel har att iakttaga är i allmänhet så utformade, att de medger hänsynstagande även till extraordinära situationer och torde således i oförändrat skick kunna tillämpas även under krigsförhållanden. Regler av nu åsyftad typ återfinnes i rättegångsbalken exempelvis i 24 kap. 13, 17 och 18 §§, 25 kap. 3, 5 och 8 §§, 26 kap. 4 § andra stycket och 7 §, 27 kap. 6 och 14 §§, 45 kap. 14 §, 51 kap. 13 § samt 55 kap. 15 §. I något fall förekommer, att en absolut tidsfrist stadgas. Väckes i mål, som full-

följts till högre rätt, fråga om häktning av misstänkt, som är anhållen, och kan häktningsfrågan avgöras utan förhandling, skall sålunda enligt 24 kap. 20 § rättegångsbalken beslut meddelas sist å fjärde dagen efter det häktningsframställning inkommit till rätten. Något behov av att för krigsförhållanden modifiera denna bestämmelse torde emellertid knappast föreligga.

Beträffande förundersökningsreglerna i övrigt synes en anpassning till krigsförhållanden i huvudsak vara möjlig inom ramen för gällande regler i rättegångsbalken. Någon genomgripande revidering av dessa regler torde sålunda ej behöva övervägas i detta sammanhang. Med anledning av vad för-eningen Sveriges häradsövdingar anfört torde dock bestämmelsen i 23 kap. 7 § rättegångsbalken om hämtning till förhör böra jämkas. Lagrummet begränsar möjligheten att hämta någon till förhör till sådana tillfällen, då väglängden icke överstiger femton kilometer. Under krigsförhållanden bör man kunna kräva inställelse till förhör, även om väglängden överstiger femton kilometer, såvida inställelse å förhörplatsen icke medför avsevärd olägenhet för den som skall höras.

Vad slutligen angår tillämpningsområdet för lagstiftningen må anmärkas, att 1940 års lag i vissa hänseenden var tillämplig på utskökningsmål. I promemorian föreslås däremot, att alla mål och ärenden enligt utskökningslagen skall hänföras till administrativa fullmaktslagen, i den mån de ej handläggas av domstol. Enligt min mening vinnes härigenom en enkel och klar gränsdragning mellan den föreslagna lagens och den administrativa fullmaktslagens tillämplighetsområden. Såsom påpekats vid remissbehandlingen medför den föreslagna gränsdragningen bl. a. den konsekvensen, att möjlighet kommer att saknas att i ifrågavarande utskökningsmål förordna ombud för part, som på grund av krigsförhållandena är ur stånd att bevaka sin rätt. Den administrativa fullmaktslagen innehåller nämligen icke någon motsvarighet till den nu föreslagna lagens regler om förordnande av ombud. Det torde emellertid få övervägas att komplettera den administrativa fullmaktslagen med regler bl. a. i detta hänseende. Spörsmålet härom skall dock icke upptagas i detta sammanhang.

II. Specialmotivering till lagförslaget

I enlighet med vad i det föregående anförts har upprättats förslag till lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m. Beträffande innehållet i lagförslaget får jag, utöver vad som framgår av det föregående, anföra följande.

1 §.

Denna paragraf motsvarar 1 § i promemorians förslag.

Promemorian. Enligt 1940 års lag krävdes ett särskilt förordnande för att lagen skulle komma i tillämpning. I promemorian anföres, att det synes onödigt att undantagslöst upprätthålla detta krav. Det är enligt promemorian tämligen självklart att lagen skall sättas i tillämpning, om riket kommer i krig. I promemorian föreslås därför att lagen utan särskilt förordnande skall äga tillämpning, när riket befinner sig i krig. Förhandenvaro av krigstillstånd skall enligt 9 § beredskapskungörelsen den 22 juni 1950 (nr 404) konstateras genom en av Kungl. Maj:t utfärdad kungörelse. Eljest bör enligt promemorian krävas förordnande av Kungl. Maj:t, vilket underställes riksdagens prövning. Bestämmelserna om lagens försättande i tillämpning vid krigsfara eller eljest av krig föranledda, utomordentliga förhållanden föreslås i promemorian utformade i överensstämmelse med stadgandena i 2 § lagen den 30 maj 1952 (nr 269) om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten samt 1 § administrativa fullmaktslagen, sistnämnda stadgande i lydelse enligt lagen den 27 februari 1953.

I promemorian påpekas vidare, att 1940 års lag enligt bestämmelse i 1 § fjärde stycket ej var tillämplig å krigsdomstolar och rättegången därstädes. Processlagberedningen framhöll i motiven till lagen, att de frågor som hänförde sig till krigsförhållandena vore vad anginge nämnda ämne i allt väsentligt redan reglerade genom 1914 års lag om krigsdomstolar och rättegången därstädes. Numera har 1914 års lag ersatts med militära rättegångslagen den 30 juni 1948, vilken nära anknyter det militära rättegångsförfarandet till det civila. Militära mål handläggas sålunda vid allmän domstol i den mån de ej handläggas av befattningshavare vid krigsmakten (disciplinmål och vissa ersättningsmål). Under beredskapstillstånd och då riket är i krig skall dock i den utsträckning Kungl. Maj:t bestämmer krigsrätt i stället för allmän underrätt vara domstol för avdelning vid krigsmakten. Med avseende å rättegången i militära mål gäller i tillämpliga delar, där ej annat är särskilt stadgat, vad om rättegång i allmänhet är föreskrivet. Vissa särregler innehållande undantag från rättegångsbalkens regler har föreskrivits med hänsyn till militära förhållanden. De avvikelser från det ordinära förfarandet som upptages i den nu föreslagna särskilda rättegångslagen är enligt promemorian av sådan art, att det ej torde vara anledning att undanta de militära målen, vare sig de handläggas av allmän domstol eller av krigsrätt. I promemorians förslag har därför icke upptagits någon motsvarighet till 1 § fjärde stycket i 1940 års lag.

Yttrandena. Göta hovrätt anser det icke utan vidare givet, att lagen automatiskt bör gälla, när riket befinner sig i krig. Fall kan enligt hovrättens mening tänkas, då riket exempelvis på grund av åtaganden inom en internationell organisation eller en försvarsallians formellt befinner sig i krig med ett avlägset, främmande land utan att fördenskull förhållandena i riket är sådana, att de särskilda bestämmelser lagen innehåller bör träda i tillämpning. Om lagen automatiskt trätt i tillämpning, skall den, framhåller hovrätten vidare, fortsätta att gälla ända till dess krigstillståndet formellt

hävts, d. v. s. fred slutits. Om riket alltså befinner sig i krig med ett främmande land och med detta land sluter vapenstillestånd men ej fred, skall enligt förslaget lagen allttjämt tillämpas under vapenstilleståndstiden, även om detta ej alls betingas av förhållandena inom riket. För de tillämpande myndigheterna och för den enskilde kan det enligt hovrättens åsikt i sådana fall vara svårt att avgöra, huruvida bestämmelserna upphört att gälla eller ej ävensom att fastslå den exakta tidpunkten för krigstillståndets hävande. Hovrätten erinrar om att någon motsvarighet till bestämmelsen i 9 § beredskapskungörelsen om kungörande av att riket kommit i krig ej finnes stadgad för det fall, att krigstillstånd upphört. 1951 års rättegångskommitté ifrågasätter på liknande skäl om icke upphörandet av reglernas tillämpning alltid bör göras beroende av särskilt förordnande av Kungl. Maj:t.

Föreningen Sveriges stadsfiskaler anmärker, att uttrycket »under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden» är svårtydligt samt att det heller icke förekommer i de nya förfogande- och ransoneringslagarna. Det kan enligt föreningens mening ifrågasättas om det överhuvud är behövt att medtaga andra situationer än krig och krigsfara såsom förutsättning för att lagen skall kunna bringas i tillämpning.

Göta hovrätt och 1951 års rättegångskommitté påpekar, att det icke av lagtexten framgår att förvaltningsdomstolarna skall undantagas från lagen och hänföras under administrativa fullmaktslagen. Som ej heller sistnämnda lag innehåller någon bestämmelse, varav klart framgår att den äger tillämpning på dessa domstolar, bör lagtexten i detta hänseende förtydligas.

Departementschefen. Såsom i promemorian föreslagits bör i likhet med vad som gäller beträffande administrativa fullmaktslagen och vissa andra beredskapslagar bestämmelserna i lagen automatiskt träda i funktion i och med att riket kommer i krig. Det synes ej vara anledning att uppgiva denna grundsats med hänsyn till den i ett remissyttrande berörda eventualiteten, att vårt land skulle råka i ett mera formellt krigstillstånd med främmande makt. I enlighet med promemorians förslag bör lagen eljest, vid krigsfara eller andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden, bringas i tillämpning genom Kungl. Maj:ts förordnande med efterföljande godkännande av riksdagen.

Enligt promemorians förslag skall, om bestämmelserna i lagen trätt i funktion genom krigsutbrott, tillämpningen fortsätta så länge kriget varar och med vissa i övergångsbestämmelserna angivna modifieringar automatiskt upphöra i och med krigets slut. Vid remissbehandlingen har påpekats, att man icke kan utesluta möjligheten av att ett fredsslut föregås av vapenstillestånd och att lång tid kan förflyta mellan vapenstilleståndet och fredsslutet, varvid det icke utan vidare är givet, att en tillämpning av lagen är påkallad; skulle kriget upphöra tämligen hastigt, kan det omvänt vara lämpligt att låta lagens bestämmelser förbli i kraft under viss övergångsperiod. Vad sålunda anförts synes dock ej böra föranleda till avvikelser från promemorian, som anknyter till administrativa fullmaktslagen i dess år 1953 antagna lydelse.

Det torde utan särskild föreskrift vara klart att förevarande lag icke äger tillämpning med avseende å myndigheter, som har att utöva dömande verksamhet i administrativa mål. På dessa myndigheter är i stället administrativa fullmaktslagen tillämplig (SOU 1940: 23 s. 26).

2 §.

Förevarande paragraf svarar mot 2 § i promemorians förslag.

Promemorian. Enligt 1940 års lag (2 § första stycket 1) ägde Konungen förordna, att domstol skulle sammanträda å andra tider och ställen än som för vanliga fall var bestämt. I promemorian påpekas, att de bestämmelser om sammanträdestider och sammanträdesställen som finnes i nya rättegångsbalken ger ganska stora möjligheter till anpassning efter omständigheterna. För häradsrätt finnes icke i själva lagen några särskilda tider ovillkorligen fastslagna (1 kap. 7 §). Vad angår rådhusrätt stadgas däremot att varje vecka skall för huvudförhandling hållas en eller flera allmänna rättegångsdagar (1 kap. 13 §). Hovrätt skall sammanträda så ofta det för arbetet kräves (2 kap. 5 §). Såväl häradsrätt och rådhusrätt som hovrätt kan sammanträda utom domkretsen (1 kap. 7 och 13 §§, 2 kap. 5 §). Bestämmelserna om högsta domstolen och dess tjänstgöring (3 kap. rättegångsbalken samt lagen den 20 december 1946 om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring) innehåller ej några närmare föreskrifter om sammanträdestider och anger ej heller någon bestämd sammanträdesplats. Vad angår ägodelningsrätt, expropriationsdomstol och vattendomstol skall sammanträde vanligtvis hållas i anslutning till syn på stället. Eljest framgår av 21 kap. 11 § jorddelningslagen, att sammanträde med ägodelningsrätt i varje fall alltid skall hållas å tingsställe eller eljest å plats inom domsagan, medan för vattendomstol i 11 kap. 50 § vattenlagen endast föreskrives, att platsen skall vara för parterna välbelägen. I 29 § expropriationslagen stadgas att huvudförhandling skall, där målet kan prövas utan syn, hållas på plats som domstolens ordförande bestämmer med hänsyn till att minsta kostnader uppstår. Arbetsdomstolen sammanträder så ofta det erfordras för måls handläggning; ehuru domstolen har sitt säte i Stockholm kan den, där det prövas nödigt, sammanträda utom Stockholm (9 § lagen om arbetsdomstol).

Med hänsyn till innehållet i de angivna lagbestämmelserna kan enligt vad i promemorian anföres undantagsregler beträffande sammanträdestider och sammanträdesplatser under krigsförhållanden möjligen synas överflödiga. Emellertid kan det enligt promemorian vara av behovet påkallat exempelvis att befria rådhusrätt från skyldigheten att varje vecka hålla allmänna rättegångsdagar. Vidare kan det bli nödvändigt att t. ex. häradsrätt under en längre period regelmässigt förlägger sina sammanträden på annan plats än tingsorten. För denna anordning kan visserligen formellt stöd vinnas i 1 kap. 6 och 7 §§ rättegångsbalken, men en dylik tillämpning av lagrummen har måhända ej varit avsedd. På grund av det anförda har i förslaget, i överensstämmelse med 1940 års lag, upptagits bemyndigande för Kungl.

Maj:t att bestämma, att domstol skall sammanträda å andra tider och ställen än som för vanliga fall är föreskrivet.

Vidare framhålles i promemorian, att en utväg att under krigsförhållanden upprätthålla rättsskipningen är att denna vid viss domstol tills vidare övertages av annan domstol. Härom fanns en bestämmelse i 2 § första stycket 2. i 1940 års lag. En motsvarande regel har upptagits i förevarande paragraf i förslaget. Med hänsyn till nya rättegångsbalkens terminologi har i jämförelse med 1940 års lag den ändringen vidtagits i promemorians förslag, att uttrycket »lagfaren domare i viss underrätt eller viss domsaga» uteslutits.

I promemorian yttras därjämte, att Kungl. Maj:t enligt 2 § andra stycket i 1940 års lag ägde beträffande högsta domstolens tjänstgöring på avdelningar efter högsta domstolens hörande förordna efter omständigheterna. En motsvarande bestämmelse — som alltså kommer att innefatta avvikelse från vad i 3 kap. 4 § rättegångsbalken och förutnämnda lag den 20 december 1946 stadgas — har upptagits i förslaget. Med hänsyn till föreskriften i 2 kap. 3 § rättegångsbalken, att hovrätt skall vara delad i två eller flera avdelningar, har undantagsregeln utvidgats till att avse även hovrätterna. Någon uttrycklig föreskrift, att högsta domstolen eller vederbörande hovrätt skall höras innan förordnande meddelas, har ej ansetts påkallad.

I 2 § i promemorians förslag har därjämte upptagits den förut berörda regeln om rätt för Kungl. Maj:t att förordna om ändrad sammansättning av domstol.

Yttrandena. Göta hovrätt håller före att det i 2 § första stycket 2. i 1940 års lag förekommande uttrycket »lagfaren domare i viss underrätt eller viss domsaga» bör medtagas jämväl i nu ifrågavarande lag. Även efter nya rättegångsbalkens ikraftträdande finnes å skilda ställen bestämmelser av innebörd att lagfaren domare handlägger visst mål eller ärende. Hovrätten erinrar i detta hänseende om bestämmelserna om konkursdomare, ägodelningsdomare och inskrivningsdomare (jfr även giftermålsbalken 14: 1). Avsikten torde enligt hovrättens antagande vara att 2 § första stycket 2) i promemorians förslag skall tillämpas även i dessa fall. Samma anmärkning framställles av *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige och 1951 års rättegångskommitté*.

Överbefälhavaren hävdar, att bestämmelsen i första stycket 1) icke bör äga tillämpning i fråga om krigsrätt. Sådan domstol sammanträder nämligen å de tider och ställen den själv bestämmer. Någon ändring i detta avseende bör ej ske.

Departementschefen. Såsom anmärkts av Göta hovrätt m. fl., bör 2 § 2) utformas så, att därav uttryckligen framgår, att överflyttning kan ske jämväl av åligganden som tillkommer lagfaren domare i viss underrätt eller viss domsaga, t. ex. konkursdomare och ägodelningsdomare.

För flera slags domstolar — däribland krigsrätterna — är reglerna om sammanträdestid och sammanträdesplats så elastiskt utformade, att något egentligt behov av särregler härom icke föreligger för dem. Då det emeller-

tid är enklast att låta bestämmelsen i 2 § 1) avse domstol överhuvud taget och någon olägenhet härav icke är att befara, har jag icke funnit skäl att i denna del föreslå någon ändring i promemorians förslag.

På skäl som anförts i den allmänna motiveringen har jag icke ansett anledning föreligga att upptaga någon regel om ändrad sammansättning av domstol.

3 §.

Denna paragraf överensstämmer med 3 § i promemorians förslag.

Promemorian. Enligt 2 § tredje stycket i 1940 års lag ägde Kungl. Maj:t, i den mån det befanns påkallat på grund av förhållanden, som avsågs i 1 § i lagen, bestämma, att lagfaren domare i eller befattningshavare vid underrätt, hovrätt eller nedre justitierevisionen skulle tjänstgöra i annan befattning vid någon av nämnda myndigheter, domare dock endast i domarbefattning. Beträffande ordinarie tjänstemans förflyttningsskyldighet finns numera bestämmelser i 13 § statens allmänna avlöningsreglemente den 30 juni 1948 (nr 436). Bestämmelserna innefattar, såvitt angår domare, i hudsak ej någon ändring i jämförelse med det förut gällande civila avlöningsreglementet; det nya reglementet är dock tillämpligt även å härads hövdingar. Särskilda bestämmelser rörande förflyttningsskyldighet vid krigsförhållanden för domare och andra befattningshavare vid domstolar är enligt promemorian allttjämt erforderliga. En bestämmelse överensstämmande med nyssberörda lagrum i 1940 års lag har därför upptagits i förslaget.

Enligt 4 kap. 8 § rättegångsbalken väljes nämndeman i häradsrätt för sex år, dock med rätt att avgå efter två år. I 4 kap. 6 § stadgas att endast den som fyllt sextio år eller eljest uppger giltigt hinder äger vägra att mottaga uppdrag såsom nämndeman; den som avgått ur nämnden är dock ej skyldig att åter inträda förrän efter sex år. Motsvarande bestämmelser gäller för ägodelningsnämndeman och vattenrättsnämndeman, dock att för dem finns en övre gräns för valbarhet av sextiofem år (21 kap. 2, 3 och 5 §§ jorddelningslagen samt 11 kap. 2 och 4 §§ vattenlagen). I promemorian föreslås, att dessa restriktioner icke skall upprätthållas under krigsförhållanden. I den mån hälsa och krafter står bi bör medborgarna, framhålls det i promemorian, i ett farofyllt läge göra sin insats oavsett ålder (jfr 3 § administrativa fullmaktslagen enligt lydelse efter lagändringen den 27 februari 1953). En bestämmelse som under krigsförhållanden sätter ur kraft vad som gäller om rätt för den som redan innehaft uppdrag som nämndeman eller uppnått viss ålder att avsäga sig uppdraget och om att nämndeman ej må ha uppnått viss ålder, föreslås därför i det vid promemorian fogade lagförslaget.

I 4 kap. 9 § rättegångsbalken stadgas, att nämndeman, som entledigats eller eljest avgått, är, om han allttjämt är valbar, skyldig att fortfarande fullgöra uppdraget, till dess besked inkommit till rätten, att annan blivit vald samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål, i

vars handläggning han förut deltagit. Denna regel äger motsvarande tillämpning beträffande ägodelnings- och vattenrättsnämndeman (21 kap. 5 § andra stycket jorddelningslagen och 11 kap. 4 § tredje stycket vattenlagen). Med hänsyn till dessa regler erfordras, enligt vad i promemorian uttalas, icke någon motsvarighet till stadgandet i 3 § första stycket i 1940 års lag. Däremot har en regel om kvarstående i uppdrag ansetts påkallad beträffande vissa andra grupper. Enligt 15 § expropriationslagen skall i expropriationsdomstol i regel finnas två särskilt utsedda expropriationstekniker. För att tjänstgöra i expropriationsdomstolen skall enligt 16 § samma lag Kungl. Maj:t eller myndighet, som Kungl. Maj:t bestämmer, för en tid av sex år i sänder för varje län förordna lämpligt antal expropriationstekniker. I promemorian framhålles, att man får räkna med möjligheten att vid krigsförhållanden, då myndigheterna i första hand måste ägna sig åt viktigare frågor, tiden för dylika förordnanden utlöper utan att nya förordnanden meddelas. Med hänsyn härtill föreslås i promemorian en bestämmelse om att det gamla förordnandet skall gälla intill dess nytt förordnande meddelas. Bestämmelsen föreslås äga tillämpning jämväl beträffande tekniskt sakkunniga ledamöter i Stockholms rådhusrätt vid handläggning av patentmål (23 § patentförordningen) samt beträffande sakkunnig vid sjöförklaring och sjöförhör ävensom särskild ledamot vid handläggning av mål angående klander av dispasch (314 § sjölagen).

Yttrandena. Paragrafen har under remissbehandlingen icke föranlett annat yttrande än att *hovrätten för Västra Sverige* ifrågasatt, om icke särskilda bestämmelser bör meddelas jämväl i fråga om jurymans skyldighet att kvarstå i sitt uppdrag.

Departementschefen. Jag har ej funnit anledning till erinran mot promemorians förslag, som alltså — frånsett en redaktionell jämkning — i oförändrat skick upptagits i departementsförslaget. Frågan om bestämmelser, som innefattar avikelser från tryckfrihetsförordningens regler om jurymans mandattid, kan med hänsyn till nämnda förordnings karaktär av grundlag icke upptagas till behandling i förevarande ordning.

4 §.

Paragrafen äger motsvarighet i 4 § i promemorians förslag.

Promemorian. Enligt 4 kap. 10 § rättegångsbalken gäller, att om nämndeman av jäv är hindrad att tjänstgöra eller uteblir från rättens sammanträde och annan nämndeman ej utan tidsutdräkt kan infinna sig, rättens ordförande äger till tjänstgöring i nämnden kalla någon, som är valbar till nämndeman för domkretsen. Beträffande ägodelningsnämndeman ges i 21 kap. 7 § jorddelningslagen en bestämmelse av motsvarande innehåll. I promemorian föreslås en kompletterande regel av innebörd att till tjänstgöring såsom nämndeman må i fall som avses i nämnda båda lagrum kallas jämväl nämndeman eller till nämndeman valbar person utom domkretsen. 1940 års lag innehöll i 3 § andra stycket en motsvarighet till denna regel. I promemorian

uttalas, att beträffande vattenmål någon undantagsbestämmelse i ämnet med hänsyn till stadgandena i 11 kap. 5 och 6 §§ vattenlagen icke är erforderlig samt att även i fråga om expropriationsmål en särregel synes kunna undvaras (15 och 17 §§ expropriationslagen).

Yttrandena. Göta hovrätt förordar, att det föreslagna stadgandet utformas så, att det möjliggör för rättens ordförande att komplettera nämnden med till nämndeman valbar person även för det fall, att det redan vid nämndens sammankallande är klart, att fulltalig nämnd ej går att anskaffa.

Föreningen Sveriges häradshövdingar föreslår, att domstolens ordförande bemyndigas att vid förfall för expropriationstekniker och övriga i 3 § sista stycket avsedda personer samt suppleanter för dem till tjänstgöring i rätten kalla annan på området sakkunnig person. De förordnade är nämligen enligt föreningens mening så fåtaliga, att eljest fara uppkommer för att domstolen till följd av militärinkallelser icke kan få behörig sammansättning.

Departementschefen. Såsom i promemorian föreslagits torde bestämmelserna i 4 kap. 10 § rättegångsbalken och 21 kap. 7 § jorddelningslagen bära kompletteras med en regel, som ger rättens ordförande möjlighet att till tjänstgöring i nämnden kalla jämväl nämndeman eller till nämndeman valbar person utom domkretsen. Det torde utan uttrycklig föreskrift stå klart att, för den händelse det redan före sammanträdet kan fastslås, att fulltalig nämnd icke kan anskaffas genom anlåtande av den egna domkretsens nämndemän, hinder icke möter att i förväg tillkalla annan, som är behörig att tjänstgöra såsom nämndeman.

Såsom föreningen Sveriges häradshövdingar föreslagit torde ordförande i expropriationsdomstol bära bemyndigas att vid förfall för expropriationstekniker tillkalla annan, som besitter erforderlig sakkunskap att tjänstgöra i rätten. Detsamma bör gälla tekniskt sakkunniga ledamöter i Stockholms rådhusrätt vid handläggning av patentmål. För sakkunnig vid sjöförklaring och sjöförhör samt särskild ledamot vid handläggning av mål om klander av dispasch erfordras med hänsyn till innehållet i 314 § sjölagen ingen särskild bestämmelse i ämnet.

5 §.

Förevarande paragraf saknar motsvarighet i promemorians förslag.

Departementschefen. Av skäl som angivits i den allmänna motiveringen bör i lagen upptagas en bestämmelse, som ger domstol befogenhet att överflytta ett mål eller ärende till annan likställd domstol. En regel härom föreslås i förevarande paragraf, som inleder bestämmelserna rörande själva rättegången. Som förutsättning för att överflyttning skall få ske bör till en början gälla, att åtgärden erfordras för att undanröja sådant hinder för målets eller ärendets handläggning som uppkommit till följd av krigsförhållandena. Överflyttning är alltså icke tillåten enbart av den anledningen att det skulle vara bekvämare eller mindre kostsamt för parter, vittnen och andra som deltagare i rättegången att inställa sig vid annan domstol. Att handläggningshin-

der undanröjes bör emellertid icke vara enda förutsättningen för att överflyttning skall få ske. Det bör jämväl krävas, att åtgärden med hänsyn till föreliggande omständigheter finnes lämplig. Vid denna bedömning har domstolen att beakta sådana faktorer som hindrets varaktighet, vikten av att saken avgöres utan dröjsmål, utredningens beskaffenhet och överflyttningens inverkan på rättegångskostnaderna. Ett mindre kravmål, med vars avgörande utan större olägenhet kan anstå och i vilket ett flertal vittnen, bosatta inom domstolens jurisdiktionsområde, skall höras, bör exempelvis icke överflyttas till en avlägset belägen domstol, även om en nödvändig inställelse från parts sida därigenom möjliggöres.

6 §.

Denna paragraf motsvarar i huvudsak 5 § första och andra styckena i promemorians förslag.

Promemorian. I 1940 års lag fanns i 4, 6 och 8 §§ föreskrifter om förordnande av ombud för part, som kunde antagas vara ur stånd att vid handläggning av mål och ärende bevaka sin rätt, och motsvarande bestämmelser har upptagits i promemorians förslag. Härom anföres i promemorian:

Ombud bör förordnas om behov därav finnes föreligga. Förordnandet meddelas av rätten eller lagfaren befattningshavare, som bereder eller eljest handlägger målet eller ärendet. Några närmare bestämmelser om upphörande av ombudets uppdrag torde ej böra meddelas. I förslaget har i detta hänseende endast föreskrivits, att förordnandet gäller intill dess ombudet av rätten eller nyssberörd befattningshavare entledigas. Uppenbart är att dylikt entledigande skall ske, när parten befinnes vara i stånd att på egen hand eller genom ett av parten själv utsett ombud tillvarataga sin rätt.

Den som förordnats till ombud skall fullgöra samma funktioner som ett i normal ordning utsett rättegångsombud. De i 12 kap. RB meddelade bestämmelserna angående rättegångsombud bör sålunda i tillämpliga delar bli gällande å ombudet, med iakttagande av att behörigheten icke är inskränkt till viss domstol eller visst rättegångstillfälle (jfr 12 kap. 14 § RB). I brottmål bör ombudet intaga samma ställning som offentlig försvarare. Beträffande rätt för ombudet att sätta annan i sitt ställe torde föreskrift få lämnas i förordnandet (jfr 12 kap. 13 § och 21 kap. 6 § RB). Någon inskränkning i ombudets befogenhet att eftergiva partens rätt eller eljest ingå förlikning bör ej göras, då förlikning under vissa förhållanden kan vara till fördel för parten. Vid förordnandet av ombud skall givetvis tillses, att till ombud utses person, som har erforderliga kvalifikationer att bedöma, vilka åtgärder som är bäst lämpade att tillvarataga partens rätt och intressen.

I promemorian tillfogas, att i ombudets befogenheter ingår att göra ansökan om fri rättegång. Bifalles dylik ansökan torde ombudet enligt promemorian normalt böra förordnas till biträde åt parten enligt lagen om fri rättegång. I lagförslaget upptages en uttrycklig bestämmelse om att ombudet må förordnas till biträde enligt sagda lag.

Yltrandena. Hovrätten över Skåne och Blekinge anser, att förslaget icke ger nödig klarhet i fråga om förutsättningarna för förordnande av ombud. Hovrätten anför:

En allmän förutsättning för att ett mål eller ärende skall kunna slutbehandlas av domstol är att parterna vid handläggningen kunna bevaka sin rätt d. v. s. i en eller annan form äro företrädde. Brister denna förutsättning uppehålls målet eller ärendet. Behov av att ombud förordnas exempelvis för bortovarande kommer sålunda i allmänhet den närmast att hava, i vars intresse det ligger att det rättsliga förfarandet genomföres. I de flesta fall lär det vara kåranden som är mest angelägen att få saken behandlad inför domstol och oftast kommer väl den, som har svårigheter att bevaka sin rätt att befinna sig i svarandeställning. Det är ägnat att väcka betänkligheter om en regel som den föreslagna kan utan vidare möjliggöra för en part i kårandeställning och med normala möjligheter att låta sig företrädas i rättegång att genomtvinga ett processuellt förfarande mot någon, som kan antagas vara ur stånd att bevaka sin rätt och därför vid handläggningen — oaktat han kommer att företrädas av förordnat ombud — måste anses vara processuellt sett betydligt sämre ställd än motparten. Ur rättssäkerhetssynpunkt synes därför icke böra godtagas att man låter enbart motpartens behov av att genomföra rättegång vara avgörande för frågan om ombud skall förordnas eller ej. Sådant förordnande bör i första hand grundas på behov, som den part vars rätt skall bevakas kan hava av att ett förestående eller redan inlett rättsligt förfarande genomföres. Emellertid torde det icke vara tillräckligt att på detta sätt låta ena partens behov vara avgörande. Man kan icke bortse från att stundom ett allmänt intresse av att samhällslivets funktioner icke störes kan tala för att mål och ärenden behandlas i vanlig ordning trots att part icke kan låta sig i normal ordning representeras vid domstolen. I sådana fall — det kan här gälla reglering av familjerättsliga frågor, jorddelnings- och expropriationsfrågor m. m. — böra de allmänt sociala skälen vara tillräckliga för att ombud skall förordnas för part, ändock att det icke kan anses ligga i partens intresse att det rättsliga förfarandet genomföres. Med hänsyn till det sagda torde lagrummets tillämpning böra begränsas på så sätt att, där handläggning av mål eller ärende är beroende av att parts rätt bevakas, förordnande av ombud icke skall meddelas med mindre handläggningen kan anses ligga i partens intresse eller vara påkallad av allmänna skäl.

1951 års rättegångskommitté föreslår, att såsom förutsättning för förordnande av ombud anges att det för part är av synnerlig vikt att talan prövas eller eljest särskilda skäl föranleder därtill. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser det uttryckligen böra anges, att ombud endast kan förordnas för part, som till följd av förhållande, som avses i 1 § första stycket, är förhindrad att bevaka sin rätt. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* ifrågasätter, om icke möjlighet bör öppnas att i vissa fall förordna ombud för den, som icke är part. Om åklagare eller enskild part väckt åtal, kan behov tänkas föreligga att förordna ombud för målsägande, så att denne blir i stånd att inträda som part med skadeståndsanspråk. Detsamma torde enligt hovrättens mening gälla i vissa kumulations- och interventionsfall. Vidare ifrågasätter hovrätten — särskilt med tanke på ärenden som handläggas av konkursdomare — om icke ombudsförordnande bör kunna ske vid handläggning av mål eller ärende inför lagfaren domare i underrätt eller domsaga.

I flera remissyttranden beröres frågan om kompetenskraven för ombud samt vissa därmed sammanhängande spørsmål. *Stockholms rådhusrätt* finner det oklart vilka bestämmelser i 12 och 21 kap. rättegångsbalken som

skall tillämpas. Rådhusrätten finner sålunda ovisst, om 21 kap. 5 § rättegångsbalken eller allenast vad i 12 kap. 2 § rättegångsbalken är stadgat skall gälla i fråga om ombud i brottmål. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser det tveksamt, om meningen är att för ombud uppställa samma kompetenskrav som för offentlig försvarare resp. biträde enligt lagen om fri rättegång. Därest så är fallet kan, påpekar hovrätten, icke obetydliga svårigheter under krigsförhållanden uppstå att i varje läge upprätthålla dessa krav. *Sveriges advokatsamfund* finner det oklart, om även ombud i tvistemål enligt förslaget skall vara advokat. Samfundet utgår ifrån att en sådan tolkning icke är åsyftad. Med hänsyn till att ombudet kan tvingas att på egen hand fatta beslut, som kan vara av mycket stor betydelse för huvudmannen, är det enligt samfundets mening av vikt att till ombud förordnas person med särskild erfarenhet av och vana vid dylika avgöranden. Samfundet hemställer därför att i stadgandet måtte föreskrivas att till ombud må förordnas allenast den som är behörig att mottaga förordnande som offentlig försvarare. *Jämväl 1951 års rättegångskommitté* anser, att endast personer, som är behöriga att mottaga uppdrag som offentlig försvarare, bör kunna förordnas till ombud. Dessutom föreslår kommittén, att skyldighet stadgas för advokat att åtaga sig uppdrag såsom ombud. Om brist på behöriga personer skulle uppstå och denna brist icke kan avhjälpas genom begagnande av Kungl. Maj:ts dispensrätt enligt 27 § rättegångsbalkens promulgationslag, synes möjlighet böra öppnas för hovrätt att meddela dispens.

Förordnat ombuds behörighet diskuteras av bl. a. *riksåklagarämbetet*. Det förefaller ämbetet tveksamt, om ombud skall äga behörighet att »väcka talan och mottaga stämning i tvistemål och indispositiva brottmål». Därest behörighet i nu angivet hänseende enligt förslaget ej ansetts böra tillkomma ombuden, har ämbetet ej något att invända häremot. Med hänsyn till det principiella syftet med bestämmelserna — att förebygga rättsförlust för part — torde en utsträckning av ombuds behörighet till att avse åtgärder av nu angivet slag ej kunna anses erforderlig. Mot en dylik vidsträckt befogenhet för ombud, som utsetts utan partens egen medverkan, synes vidare betänkligheter kunna anföras ur synpunkten av den enskildes rättssäkerhet. Ämbetet ifrågasätter vidare, om icke sådan delgivning, som enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken skall ske med den misstänkte, under vissa förutsättningar bör kunna ske med särskilt ombud för den misstänkte. I likhet med riksåklagarämbetet anser *hovrätten över Skåne och Blekinge* det icke vara fullt klart, att ombuds behörighet enligt förslaget skall omfattas de i 12 kap. 14 § andra stycket rättegångsbalken angivna åtgärderna.

Departementschefen. Enligt rättegångsbalken gäller den principen, att hinder för måls eller ärendes avgörande föreligger, när part är ur stånd att bevaka sin talan. Detta kan uppenbarligen ofta bli fallet under krig och därmed jämställda förhållanden. Därmed är emellertid ingalunda givet, att omhänd alltid bör förordnas för part, som är förhindrad att tillvarataga sina intressen. Till en början är tänkbart, att handläggningshindret kan undanrö-

jas genom att målet överflyttas till annan domstol (jfr 5 § i departementsförslaget). Vidare kan i många fall målet eller ärendet utan större olägenhet vila till dess handläggningshindret upphört. Om det emellertid för någondera parten eller ur allmän synpunkt är av synnerlig vikt, att saken bringas till avgörande utan tidsutdräkt, bör domstolen genom förordnande av ombud söka undanröja handläggningshindret. Framför allt bör härvid hänsyn tagas till den bortovarandes intresse av att få ett avgörande till stånd. I anslutning till vad som påpekats i vissa remissyttranden bör en skärpning i förhållande till promemorians förslag äga rum av de i lagtexten angivna förutsättningarna för ombuds förordnande. I lagtexten torde vidare böra angivas, att ombud skall entledigas, så snart parten finnes kunna själv eller genom ett av honom utsett ombud bevaka sin rätt.

I likhet med vad som gällde enligt 1940 års lag (8 §) bör ombud kunna förordnas jämväl i mål eller ärende som handlägges av lagfaren domare i underrätt eller domsaga. Denna innebörd synes komma till klarare uttryck, om orden »vid domstol» i promemorians förslag utgår ur lagtexten.

Den för vilken ombud skall kunna förordnas betecknas i den föreslagna lagtexten såsom part. Denna term torde här lika litet som i 5 § lagen om fri rättegång böra tolkas så restriktivt, att den som står i begrepp att inträda såsom part skulle vara utesluten från möjligheten att erhålla ombud. Vad särskilt angår målsägande, som icke är part, minskas dock behovet av ombud därigenom, att åklagare enligt 22 kap. 2 § rättegångsbalken i viss utsträckning är pliktig att förbereda och utföra även målsägandens talan.

Såsom hovrätten för Nedre Norrland påpekat, bör av lagtexten framgå, att ombud endast kan förordnas, när det för parten föreliggande hindret beror på krigsförhållandena.

Med hänsyn till arten av de uppgifter, som kommer att åvila ett förordnat ombud, torde som huvudregel böra uppställas, att ombudet skall vara advokat. Om sådan icke finnes att tillgå, bör dock även annan lämplig person kunna förordnas. Vidare torde skyldighet böra stadgas för advokat att åtaga sig uppdrag såsom ombud enligt förevarande paragraf i samma utsträckning som enligt 8 kap. 5 § rättegångsbalken gäller i fråga om uppdrag såsom offentlig försvarare.

För att det här föreslagna ombudsinstitutet skall kunna på ett tillfredsställande sätt fylla sin uppgift, bör ombudet erhålla sådan behörighet, som avses i 12 kap. 14 § första stycket rättegångsbalken. Ombudet bör dock icke äga mottaga delgivning av stämning i brottmål. Denna inskränkning, som synes påkallad av rättssäkerhetshänsyn, torde icke behöva vålla några nämnvärda olägenheter. Fullgör den misstänkte krigstjänstgöring, kan delgivning med honom ske genom militärmyndigheternas försorg. I fråga om evakuerade personer torde domstolen kunna erhålla upplysning om uppehållsorten genom civilförsvarsmyndigheterna. Ej heller i övriga fall torde det vara förenat med alltför stora svårigheter att verkställa delgivning av stämning med misstänkt, vars uppehållsort är känd. Kan å andra sidan upplysning icke vinnas om den misstänktes uppehållsort eller är han tillfångatagen eller eljest

icke tillgänglig för delgivning, är det i regel mindre angeläget att igångsätta en brottmålsprocess mot honom. För målsägande står möjligheten öppen att föra talan om enskilt anspråk i den för tvistemål stadgade ordningen. Något undantag synes ej heller böra göras från den i 23 kap. 18 § rättegångsbalken stadgade regeln, att åtal icke får beslutas, innan den misstänkte och hans försvarare beretts tillfälle att taga kännedom om vad vid förundersökningen förekommit samt att angeva den utredning de anser önskvärd och eljest anföra vad de aktar nödigt.

I övrigt torde reglerna i 12 kap. rättegångsbalken i tillämpliga delar böra gälla beträffande ombud. Den i promemorian föreslagna hänvisningen till 21 kap. rättegångsbalken synes utan olägenhet kunna undvaras. Att ombud äger göra ansökan om fri rättegång torde utan särskild föreskrift vara klart. Något behov av att kunna förordna ombudet till biträde enligt lagen om fri rättegång synes med hänsyn till den behörighet, som skall tillkomma ombudet, och de ersättningsregler, som i det följande föreslås, icke föreligga.

7 §.

Paragrafen äger motsvarighet i 5 § tredje stycket i promemorian förslag.

Promemorian. I 5 § tredje stycket i promemorian förslag upptages regler om ersättning till ombud, som förordnats med stöd av lagen. I promemorian anmärkes, att frågan om ersättning till ombudet kan lösas utan särskild bestämmelse för den händelse parten åtnjuter fri rättegång. I brottmål skulle ombudet enligt promemorian förslag intaga samma ställning som offentlig försvarare, för vilket fall särskilda regler om ersättning också var obehövlige. I förslaget har därför upptagits en bestämmelse av innebörd att, om ombudet varit förordnat såsom biträde enligt lagen om fri rättegång eller haft ställning som offentlig försvarare, beträffande ersättning till ombudet och skyldighet att ersätta statsverket kostnaden härför skall gälla vad därom för angivna fall är stadgat. Enligt promemorian bör ombudet emellertid jämväl eljest äga rätt till ersättning av allmänna medel. Även härom föreslås en regel i promemorian. Vid målets eller ärendets avgörande skall enligt den föreslagna bestämmelsen den, för vilken ombud förordnats, förpliktas att till statsverket återgälda vad ombudet tillerkänts i arvode och ersättning, om ej sådan skyldighet finnes böra åläggas motpart. Denna regel har utformats efter mönster av 20 kap. 19 § föräldrabalken. I 6 § i 1940 års lag föreskrevs dels att beslut om ersättning finge verkställas utan hinder av att det ej vunnit laga kraft, dels ock att skriftligt besked om beslutet utan avgift skulle tillhandahållas ombudet. Den förra bestämmelsen har i promemorian utslutits med hänsyn till innehållet i 17 kap. 14 § och 30 kap. 12 § rättegångsbalken. Bestämmelsen om skriftligt besked till ombudet avses skola upptagas bland tillämpningsföreskrifterna.

Yttrandena. Göta hovrätt anser, att i lagen endast bör upptagas bestämmelser beträffande sådant ombud, som ej varit biträde enligt lagen om fri rättegång eller offentlig försvarare.

Föreningen Sveriges häradsövdingar anser det icke riktigt, att skyldighet

att ersätta ombudskostnader alltid skall åligga den part, för vilken ombud förordnats, om sådan skyldighet ej finnes böra åläggas motpart. Såsom rättegångsbalken förutsätter, kan en part ibland själv föra sin talan, och där est ett mål eller ett ärende, kanske alls icke just i partens intresse, finnes böra föras medan parten såsom inkallad till rikets försvar är hindrad att inställa sig själv, kan det vara obilligt att parten skall stå hela ombudskostnaden. Det bör icke heller förbises att på grund av krigsförhållanden en rättegång kan bli avsevärt dyrare än i normala tider. Föreningen föreslår därför, att det skall stå domstolen öppet att jämka ersättningsskyldigheten för båda parterna, därest detta av särskilda omständigheter finnes skäligt.

Även *civilbefälhavaren i första civilområdet* föreslår, att regeln om ersättningsskyldighet för den part, för vilken ombud förordnats, modifieras. Med tanke på fall, där ombudet icke varit biträde enligt lagen om fri rättegång eller offentlig försvarare, anför civilbefälhavaren, att det vid målets eller ärendets avgörande kan vara känt för domstolen, att part, för vilken ombud förordnats, vidtagit de åtgärder som skäligen kunnat begäras av honom för att få till stånd uppgörelse med motparten eller på annat sätt förebygga eller avsluta rättegång, men att partens ansträngningar misslyckats till följd av omständigheter, varöver han icke rådde. Med hänsyn härtill kan det, om kostnaden för ombudet icke finnes böra gäldas av motparten, vara lämpligt, att domstolen äger förordna, att därest särskilda omständigheter föranleder därtill kostnaden för ombudet skall stanna å statsverket.

För det fall att återbetalningsskyldighet till statsverket ej skall åläggas den part, för vilken ombud förordnats, föreslår *Göta hovrätt*, att sådan skyldighet bör kunna åläggas, förutom motpart, även annan som enligt lag skulle varit pliktig att gottgöra parten hans kostnader.

Stockholms rådhusrätt anser, att som förutsättning för motparts skyldighet att återbetala ombuds kostnader bör gälla, att han enligt lag skulle varit pliktig att gottgöra parten kostnaden. Rådhusrätten ifrågasätter vidare, om icke den part, för vilken ombud förordnats, bör vara subsidiärt återbetalningsskyldig till statsverket i de fall, då motparten ålägges återbetalningsskyldighet.

Departementschefen. När det gäller att bedöma vilka regler som bör gälla i fråga om ersättning till ombud och skyldighet att återbetala sådan ersättning synes det lämpligt att skilja mellan olika fall. Om den part, för vilken ombud förordnats, åtnjuter fri rättegång, ligger det närmast till hands att beträffande ersättning till ombudet och skyldighet att gottgöra statsverket kostnaden härför tillämpa vad i lagen om fri rättegång är stadgat om ersättning till rättegångsbiträde. Har motpart eller tredje man ålagts återbetalningsskyldighet till statsverket, synes det dock rimligt att befria den part, för vilken ombud förordnats, från den subsidiära återbetalningsskyldighet, som enligt 13 § lagen om fri rättegång åvilar honom. Vad sedan angår det fall att ombud förordnats för tilltalad förefaller det vara en praktisk lösning att låta reglerna om ersättning till offentlig försvarare och

skyldighet att gottgöra statsverket sådan ersättning äga motsvarande tillämpning. Jämväl i övriga fall bör, såsom i promemorian föreslagits, ombudet äga att av allmänna medel åtnjuta arvode samt ersättning för kostnad och tidsspillan. Återbetalningsskyldigheten torde böra bestämmas efter vad om rättegångskostnad är stadgat. Härigenom blir återbetalningsskyldigheten normalt beroende av målets eller ärendets utgång. Vinner den part, för vilken ombud förordnats, skall sålunda i regel motparten förpliktas gottgöra statsverket ombudskostnaden; tappar han, skall han regelmässigt själv betala statsverket kostnaden. Skulle rättegångskostnaderna ha kvittats, har likaledes den part, för vilken ombud förordnats, att till statsverket återgälda kostnaden. Om vittne genom försumlighet vållat ökade ombudskostnader, skall vittnet förpliktas att i motsvarande mån ersätta statsverket ombudskostnaden. I lagtexten har de angivna grundsatserna uttryckts så, att rätten vid målets eller ärendets avgörande skall förplikta part eller annan att till statsverket återgälda ombudskostnaden, såframt han enligt vad om rättegångskostnad är stadgat skulle haft att svara för kostnaden.

I likhet med vad som gäller om biträde enligt lagen om fri rättegång och offentlig försvarare bör ombud vara förhindrad att förbehålla sig särskild ersättning av den företrädde parten. En bestämmelse härom föreslås i sista stycket av förevarande paragraf.

8 §.

Denna paragraf saknar motsvarighet i promemorians förslag.

Departementschefen. Jämlikt 21 kap. 5 § rättegångsbalken gäller, att endast advokat kan förordnas till offentlig försvarare. Dock må enligt 27 § rättegångsbalkens promulgationslag vid de domstolar Kungl. Maj:t bestämmer tills vidare och till dess Kungl. Maj:t annat förordnar till offentlig försvarare utses även annan lämplig person, som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov. Sådant undantag har av Kungl. Maj:t medgivits för flertalet domstolar under hovrätten för Övre Norrland samt för domstolarna inom Gotlands län ävensom — under visst villkor — för Ölands domsagas häradsrätt. Såsom under remissbehandlingen av promemorian antytts av hovrätten för Nedre Norrland och föreningen Sveriges häradshövdingar kan under krigsförhållanden tillgången på advokater, som har möjlighet att utöva sin yrkesverksamhet, lätt bli knapp. I så fall står visserligen den möjligheten öppen, att Kungl. Maj:t i större utsträckning än eljest begagnar sin i 27 § rättegångsbalkens promulgationslag stadgade dispensrätt. Emellertid är även kretsen av de personer, som enligt sagda lagrum kan ifrågakomma såsom offentliga försvarare, relativt begränsad. Härtill kommer, att det är ett viktigt önskemål att under krigsförhållanden så långt möjligt avlasta göromål från Kungl. Maj:t. Den lämpligaste utvägen synes vara att — i överensstämmelse med vad som enligt 103 § militära rättegångslagen redan gäller för mål, som tillhör krigsrätts behandling — modifiera regeln i 21 kap. 5 § rättegångsbalken så, att

det blir möjligt för domstolen att, om advokat icke finnes att tillgå, förordna annan lämplig person till offentlig försvarare. I detta sammanhang bör även kompetensreglerna för rättegångsbiträde enligt lagen om fri rättegång uppmärksammas. Till sådant biträde skall enligt 5 § andra stycket sagda lag förordnas advokat eller annan som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov. Jämväl denna regel torde under krigsförhållanden böra modifieras på samma sätt som föreslagits i fråga om offentlig försvarare. Med hänsyn till det anförda föreslås i förevarande paragraf en regel av innebörd att till offentlig försvarare eller rättegångsbiträde enligt lagen om fri rättegång må, om någon som äger föreskriven behörighet att fullgöra sådant uppdrag icke finnes att tillgå, förordnas annan lämplig person.

9 §.

Denna paragraf motsvaras i promemorians förslag av 6 §.

Promemorian. Enligt 1940 års lag (10 § i lydelse enligt lag den 22 juni 1944) ägde Kungl. Maj:t beträffande riket i dess helhet eller viss del därav förordna om förlängning av den tid, inom vilken ingivande av inlaga eller annan åtgärd för fullföljande eller bevakande av talan annorledes än genom särskilt rättsmedel skulle äga rum hos domstol m. fl. myndigheter. I promemorian föreslås en bestämmelse av samma innebörd. Därutöver föreslås i promemorian, att förlängning av ifrågavarande tidsfrister i vissa fall skall kunna ske oberoende av särskilt förordnande av Kungl. Maj:t. Vid ett hastigt inträdande krigstillstånd eller därmed jämförligt läge uppkommer, framhålles det i promemorian, starka rubbningar i samhällslivet, och medborgarna i gemen behöver ha någon tid på sig för att ställa om sig till de nya förhållandena. Övergångstiden beräknas i promemorian till två veckor. Under denna övergångstid bör enligt promemorian inga fatalietider löpa. Det påpekas i promemorian, att man får räkna med möjligheten att erforderligt förordnande av Kungl. Maj:t ej omedelbart medhinnas. Med hänsyn härtill föreslås i promemorian, att fatalietider icke skall löpa under en period av två veckor efter det paragrafen på grund av inträffat krigstillstånd eller till följd av förordnande enligt 1 § första stycket trätt i tillämpning. Därest lagrummet trätt i tillämpning till följd av förordnande enligt 1 § första stycket och krigstillstånd därefter inträder, skall enligt promemorian fatalietiderna likaledes upphöra att löpa under två veckor. Sistnämnda regel föreslås gälla oavsett om krigstillståndet inträffar inom två veckor efter förordnandet.

Yttrandena. Föreningen Sveriges stadsdomare har ställt sig tveksam till förslaget om automatisk förlängning av ifrågavarande frister. Att på förhand fixera den lämpliga tidslängden torde enligt föreningens mening vara ogörligt. Ett krigstillstånd följt av invasion medför helt andra rubbningar i samhällslivet än ett krigstillstånd med en avlägsen stat. Föreningen föreslår, att Kungl. Maj:t efter det aktuella läget skall äga bestämma om och i vad mån förlängning av fataliefrister erfordras. Å andra sidan anser riks-

åklagarämbetet att starka skäl talar för en automatisk förlängning vid krigsfall. För det fall att lagens bestämmelser träder i kraft på grund av särskilt förordnande anser ämbetet däremot icke anledning föreligga att låta viss på förhand fixerad förlängning inträda. Med hänsyn till de skiftande förhållanden som kan utmärka ett beredskapsläge förefaller det ämbetet lämpligare att särskilt förordnande om förlängning meddelas i detta fall.

Göta hovrätt och *föreningen Sveriges häradshövdingar* anser den tid av två veckor, varmed förlängning föreslås skola ske, vara väl kort.

Frågan om stadgandets tillämplighet på militära mål upptages till behandling av några remissinstanser. *Överbefälhavaren* anser, att de motiv som dikterat stadgandet, knappast kan åberopas i militära mål. I vart fall är det enligt överbefälhavarens mening ur disciplinär synpunkt av största betydelse, att stadgandet icke blir tillämpligt vid fullföljd av talan mot sådant beslut i disciplinmål, varigenom arrest ålagts. Stadgandet bör därför jämkas, och jämkningen kan utan olägenhet ske på så sätt, att stadgandet förklaras icke skola gälla militära mål. *Föreningen Sveriges häradshövdingar* anser det lämpligt att vid förordnanden enligt andra stycket undantaga militära mål.

Departementschefen. Ett krigsutbrott medför så gott som alltid mycket kännbara rubbningar i samhällslivet. Talrika medborgare försättes i en situation som icke tillåter dem att behörigen bevaka sina aktuella rättsliga intressen. Statsledningen ställes inför en mångfald uppgifter av hög angelägenhetsgrad, varigenom utrymmet för omedelbara ingripanden från dess sida på områden, som icke är av direkt krigsviktig betydelse, avsevärt begränsas. Mot bakgrunden härav synes en automatisk förlängning av fatalietider vid krigsutbrott innebära en ändamålsenlig anordning. Automatisk förlängning av fatalietider föreslås också för det fall, att paragrafen träder i tillämpning genom Kungl. Maj:ts förordnande enligt 1 § första stycket. Givet är, att de förhållanden, som utmärker ett beredskapsläge, kan variera betydligt. Är krigsfaran så överhängande, att en mera allmän mobilisering av försvarskrafterna äger rum med kort varsel, är det en fördel, att en automatisk förlängning av fatalietider sker i och med att Kungl. Maj:t sätter lagen i funktion. Om läget däremot är mindre farofyllt, finnes i regel tillfälle att mer ingående pröva vilka åtgärder som bör vidtagas. En sådan prövning kan ge till resultat att endast vissa av lagens bestämmelser sättes i tillämpning. Det behöver med hänsyn härtill icke befaras, att en förlängning av fatalietider skall komma till stånd utan att åtgärden är av förhållandena påkallad. Vid krigsutbrott bör automatisk förlängning ske, även om paragrafen dessförinnan trätt i tillämpning genom Kungl. Maj:ts förordnande enligt 1 § första stycket.

Såsom i promemorian föreslagits erfordras utöver bestämmelsen om automatisk förlängning en regel, som ger Kungl. Maj:t befogenhet att i andra fall förordna om förlängning av fatalietider.

Den tid, varmed automatisk förlängning bör ske, kan i enlighet med för-

slaget lämpligen bestämmas till två veckor. Erfordras ytterligare förlängning, kan sådan komma till stånd med stöd av andra stycket.

För krigslydnadens upprätthållande är av stor vikt, att straffrättsskipningen i militära mål fungerar snabbt. Ur denna synpunkt innebär en förlängning av fullföljdstider i militära brottmål vissa olägenheter. Förevarande bestämmelse synes därför icke böra gälla för dylika mål.

10 §.

Förevarande paragraf motsvarar 7 § i det vid promemorian fogade lagförslaget.

Promemorian. I promemorian uttalas, att särskilda regler erfordras för att icke krigsförhållandena skall sätta part ur stånd att utnyttja det särskilda rättsmedlet återställande av försutten tid och för utvidgning av detta rättsmedel till att omfatta jämväl frister som faller utom rättegång eller avser inledande av rättegång o. dyl. Bortsett från de redaktionella ändringar, som påkallas av att 1939 års lag om särskilda rättsmedel numera är inarbetad i 58 kap. rättegångsbalken, är de i promemorian föreslagna reglerna likalydande med 11 § i 1940 års lag.

Departementschefen. Det i promemorian framlagda förslaget har ej föranlett någon erinran vid remissbehandlingen, och jag vill även för egen del tillstyrka detsamma.

11 §.

Denna paragraf saknar motsvarighet i promemorian's förslag.

Departementschefen. Enligt 23 kap. 7 § rättegångsbalken föreligger icke skyldighet för den som skall höras under förundersökning att inställa sig till förhör, när väglängden mellan den plats som utsatts för förhöret och den där han uppehåller sig överstiger femton kilometer. I enlighet med vad som uttalats i den allmänna motiveringen bör emellertid sådan skyldighet föreligga under krigsförhållanden, om det kan antagas, att inställelse på förhørsplatsen kan ske utan avsevärd olägenhet för den som skall höras. En regel härom föreslås i denna paragraf. I likhet med 23 kap. 7 § rättegångsbalken har regeln utformats som en bestämmelse om när hämtning till förhör får äga rum. Regelns praktiska värde består emellertid framför allt däri, att personer, som skall höras, kan kallas till förhör vid äventyr av hämtning i större utsträckning än för närvarande är möjligt.

12 §.

Beträffande denna regel, som motsvaras av 8 § i promemorian's förslag och utformats på grundval av 4 § i 1952 års särskilda tvångsmedelslag, hänvisas till den allmänna motiveringen.

13 §.

Paragrafen motsvarar 9 § i promemorian's förslag.

Promemorian. Kan någon skäligen misstänkas för brott, varå icke kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år, och finnes det vara av syn-

nerlig vikt för utredningen, att undersökningsledaren eller åklagaren erhåller del av samtal till och från telefonapparat, som innehaves av den miss-tänkte eller eljest kan antagas komma att begagnas av honom, äger rätten enligt 27 kap. 16 § rättegångsbalken meddela tillstånd till samtalens av-hörande. Tillstånd meddelas för viss tid, högst en vecka. I promemorian föreslås efter mönster av 5 § i 1952 års särskilda tvångsmedelslag, att giltighetstiden för sådant tillstånd under krigsförhållanden skall kunna utsträckas till en månad samt att beslutanderätt tillkommer undersökningsledare eller åklagare, då det kan befaras, att inhämtande av rättens tillstånd skulle medföra sådan tidsutdräkt eller annan olägenhet, som är av väsentlig betydelse för utredningen. Vidare föreslås, att expediering av telefonsamtal skall få inställas eller fördröjas, telefonapparat avstängas och uppgift lämnas på beställda eller expedierade telefonsamtal, om det finnes vara av synnerlig vikt för utredning rörande brott, varå ej kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år. Tillstånd till sådan åtgärd skall meddelas av rätten eller, under samma förutsättning som föreslagits i fråga om avlyssnande av telefonsamtal, av undersökningsledare eller åklagare, och giltighetstiden för tillståndet skall kunna bestämmas till högst en månad. Någon motsvarighet till 5 § första stycket i 1952 års lag — som medger telefonavlyssning beträffande brott, varå kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år — har ej upptagits i promemorians förslag.

Yttrandena. Civilbefälhavaren i första civilområdet har anmärkt, att å vissa av de brott, vilka det är av stor vikt att beivra under beredskapstillstånd och i krigstid, såsom sabotage, rån eller olovlig sammankomst, kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år. Enligt civilbefälhavarens mening bör med hänsyn härtill bestämmelserna i förevarande paragraf avse brott, varå kan följa straffarbete i två år eller däröver. I anslutning härtill föreslår civilbefälhavaren, att tillstånd enligt 27 kap. 16 § rättegångsbalken till avhörande av telefonsamtal skall få meddelas, om å brottet kan följa straffarbete i två år eller däröver. En liknande synpunkt har framförts av *hovrätten över Skåne och Blekinge*, som särskilt påpekar, att ifrågavarande paragraf icke blir tillämplig ens vid grova brott mot allmänna förfogandelagen eller allmänna ransoneringslagen.

Departementschefen. Avlyssning av telefonsamtal och övriga här ifrågavarande åtgärder innebär långtgående ingrepp för medborgarna. Dyliga åtgärder bör icke tillgripas utan att det intresse, som därigenom skall tillgodoses, är av betydande vikt. Såvitt gäller andra brott än de mot rikets säkerhet riktade brotten bör åtgärderna få komma i fråga endast beträffande mycket grova gärningar. I nu förevarande lagstiftning synes därför gränsen böra sättas vid brott, varå icke kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år. Beträffande brott mot rikets säkerhet förutsättes, som framgår av den allmänna motiveringen, en mera ingripande lagstiftning, som icke skall prövas i detta sammanhang. Jag har ej heller i övrigt funnit anledning till erinran mot promemorians förslag.

14 §.

Denna paragraf motsvaras av 10 § i promemorians förslag.

Promemorian. I överensstämmelse med 6 § i 1952 års särskilda tvångsmedelslag föreslås i promemorian vissa kontrollregler för det fall, att åklagare eller undersökningsledare utövat den beslutanderätt som enligt nästföregående båda paragrafer skall tillkomma dem. Enligt förslaget skall åklagare och undersökningsledare i dylikt fall ofördröjligen göra anmälan om beslutet hos rätten och därvid ange skälen för beslutet. Rätten skall skyndsamt upptaga ärendet till prövning. Finner rätten, att förordnandet icke bör äga bestånd, skall rätten upphäva förordnandet. Bestämmelsen har utformats efter mönster av 6 § i 1952 års tvångsmedelslag. Någon föreskrift om att anmälan skall vara skriftlig har dock enligt promemorian icke ansetts böra upptagas i förslaget.

Yttrandena. Göta hovrätt föreslår, att anmälan enligt förevarande bestämmelse bör vara skriftlig i likhet med vad som gäller enligt 6 § i 1952 års tvångsmedelslag.

Departementschefen. Vad Göta hovrätt anmärkt synes böra vinna beaktande. Om anmälan skall vara skriftlig, ökas möjligheterna att kontrollera, om och när anmälan gjorts. I övrigt har jag icke funnit anledning till erinran mot den föreslagna bestämmelsen.

15 §.

Förevarande paragraf motsvarar 11 § i promemorians förslag.

Promemorian. Beträffande delgivning under krigsförhållanden har i promemorian föreslagits en regel motsvarande 12 § i 1940 års lag. I jämförelse med lydelsen i 1940 års lag har vidtagits en mindre jämkning för vinnande av överensstämmelse med rättegångsbalkens delgivningsregler. Jämknigen innebär enligt promemorian ingen ändring i sak av stadgandets innebörd.

Yttrandena. Stockholms rådhusrätt anser, att den föreslagna bestämmelsen om att delgivning ej må ske genom handlings införande i allmänna tidningar eller överlämnande till den söktes husfolk eller på annat sådant sätt kan medföra tveksamhet om vilka delgivningssätt som icke skall komma till användning. Det synes rådhusrätten ovisst om avsikten är att utesluta det i 33 kap. 8 § första stycket andra punkten rättegångsbalken angivna delgivningssättet.

Göta hovrätt finner det önskvärt att rättegångsbalkens terminologi kommer till användning vid stadgandets utformning.

Departementschefen. Den jämkning i förhållande till 1940 års lag som i promemorians förslag vidtagits i delgivningsreglerna överensstämmer med den lydelse som motsvarande regler i administrativa fullmaktslagen erhöll vid 1953 års ändringar i nämnda lag. Förbudet mot delgivning »genom handlings införande i allmänna tidningarna eller överlämnande till den söktes husfolk eller på annat sätt» torde emellertid i nu förevarande lagstiftning,

som endast berör domstolarna och rättegången därstädes, böra preciseras genom en direkt hänvisning till de lagrum som ej skall få tillämpas under krigsförhållanden. Hänvisning torde härvid få ske till de regler om s. k. surrogatdelgivning som finnes i 33 kap. 8 och 12 §§ rättegångsbalken.

16 §.

Paragrafen äger motsvarighet i 12 § i promemorians förslag.

Promemorian. För att lagen skall träda i tillämpning erfordras enligt 1 § första stycket antingen att krigstillstånd inträder eller att förordnande om tillämpning av lagen meddelas av Kungl. Maj:t. Därutöver förutsättes såvitt angår de stadganden som meddelas i 2 §, 3 § första stycket och 9 § andra stycket i departementsförslaget särskilda förordnanden av Kungl. Maj:t. I promemorian anföres, att Kungl. Maj:t i viss utsträckning bör kunna uppdraga åt underordnad myndighet att utöva de åt Kungl. Maj:t i nämnda stadganden givna befogenheterna. En dylik delegationsrätt synes enligt promemorian böra medgivas Kungl. Maj:t i fråga om de befogenheter, som avses i 2 § första stycket 1) samt 3 § första stycket (jfr 2 § sista stycket i 1940 års lag). I den föreslagna lagtexten har ej angivits åt vilken myndighet uppdraget bör meddelas. Närmast till hands ligger, enligt vad i promemorian framhålles, att uppdraget anförtros åt hovrätt såvitt angår dess domsområde. Under vissa omständigheter kan det måhända bli nödvändigt att lämna uppdraget även till underrätterna.

I promemorian framhålles vidare, att man får räkna med möjligheten att erforderliga åtgärder av Kungl. Maj:t ej kan omedelbart vidtagas, om ett krigstillstånd eller jämförligt läge hastigt och oförberett inträffar. Förbindelsen mellan olika delar av riket kan försvåras eller helt avbrytas genom överbelastning av kommunikationsmedlen eller genom fientliga aktioner. I ett sådant läge är det enligt promemorian nödvändigt att lokala myndigheter kan handla på egen hand. I administrativa fullmaktslagen har detta spörsmål reglerats genom stadgandet i 11 § andra punkten, som (i sin lydelse efter 1953 års lagändring) ger civilbefälhavare och i vissa fall länsstyrelse befogenhet att i ett kritiskt läge utan särskilt uppdrag utöva de befogenheter som enligt lagen tillkommer Kungl. Maj:t. En motsvarande bestämmelse föreslås i promemorian. Den ifrågavarande befogenheten till självständigt handlande tillkommer enligt denna bestämmelse hovrätt i vad angår dess domkrets.

Yttrandena. *Stockholms rådhusrätt* har ifrågasatt, om anledning finnes att göra skillnad mellan punkt 1) och 2) i första stycket av 2 §, när det gäller Kungl. Maj:ts möjlighet att delegera sin beslutanderätt.

Föreningen Sveriges häradshövdingar anser, att i trängande fall underrätt bör utan särskilt uppdrag äga utöva de befogenheter, som avses i 2 § första stycket 1) och 3 § första stycket.

Departementschefen. Den i 2 § första stycket 2) angivna befogenheten är av den art, att den synes böra förbehållas Kungl. Maj:t, såvida icke situationen är sådan som avses i andra punkten av nu förevarande paragraf.

Med anledning av vad föreningen Sveriges häradshövdingar anfört må framhållas, att utövningen av den i 3 § första stycket angivna befogenheten torde förutsätta, att den beslutande myndigheten har möjlighet att överblicka läget mera i stort och att samordna verksamheten inom ett icke alltför begränsat område. Någon annan myndighet än hovrätt torde därför icke lämpligen kunna komma i fråga. Ej heller synes påkallat att till annan än hovrätt anförtro behörigheten att i ett trängande läge övertaga beslutanderätten enligt 2 § första stycket 1).

17 §.

I överensstämmelse med 13 § i promemorians förslag, som i sin tur grundar sig på 13 § i 1940 års lag, erhåller Kungl. Maj:t enligt denna paragraf bemyndigande att utfärda tillämpningsföreskrifter till lagen.

Lagens ikraftträdande m. m.

Promemorian. I promemorian föreslås, att lagen skall träda i kraft snarast möjligt.

Eftersom för tillämpning av lagen förutsättes att riket är i krig eller att, vid krigsfara eller eljest utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, Kungl. Maj:t — med efterföljande godkännande av riksdagen — förordnat om tillämpning av lagen, synes det enligt promemorian ej vara påkallat att man varje år prövar huruvida själva lagen bör äga bestånd. Denna bör sålunda i likhet med administrativa fullmaktslagen erhålla obegränsad giltighetstid. Vid sådant förhållande erfordras, framhålls det i promemorian, ej någon motsvarighet till det i övergångsbestämmelserna till 1940 års lag upptagna stadgandet att förordnande, som meddelats enligt lagen, ej skulle gälla längre än lagen ägde giltighet. Däremot bör enligt promemorian övergångsregler meddelas för det fall att bestämmelserna i lagen kommit i tillämpning men tillämpningen skall upphöra till följd av att krigstillstånd ej längre föreligger eller att förordnande enligt 1 § första stycket upphäves. Dylika övergångsregler har i promemorians förslag upptagits i huvudsaklig överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i 1940 års lag. Sålunda föreslås i promemorian för nu angivna fall, att Kungl. Maj:t beträffande förordnande enligt 2 § och 3 § första stycket skall meddela närmare bestämmelser i anledning av lagens upphörande, att förordnande av ombud enligt 5 § (6 § i departementsförslaget) skall gälla till dess ombudet enligt vad i nämnda paragraf är stadgat entledigas, att förordnande, som meddelats med stöd av 6 § andra stycket (9 § andra stycket i departementsförslaget), fortfarande skall tillämpas i fråga om åtgärd, för vars vidtagande tid börjat löpa före förordnandets upphörande samt att 7 § (10 § i departementsförslaget) fortfarande skall lända till efterrättelse om för vidtagande av åtgärd, som där avses, tid börjat löpa, då lagrummet ännu var tillämpligt.

I promemorian framhålls vidare, att avfattningen av 8—10 §§ i promemorians lagförslag (12—14 §§ i departementsförslaget) skett utan hänsyn till de särskilda bestämmelser om användning av tvångsmedel i fråga om

brott mot rikets säkerhet som meddelats i 1952 års tvångsmedelslag. Nämn-
da lag är tidsbegränsad, och man kan enligt promemorian ej utesluta möj-
ligheten att den vid giltighetstidens utlöpande ej kommer att förlängas,
ehuru det får antagas att lagen sedermera kommer att återupplivas eller en
liknande lagstiftning genomföres därest krigsfaran skulle öka. I promemo-
rians förslag har därför bland övergångsbestämmelserna upptagits en be-
stämmeelse av innebörd, att vad i nämnda paragrafer stadgas ej skall äga
tillämpning i den mån för visst slag av brott meddelats särskilda bestäm-
melser i de hänseenden som avses i sagda paragrafer.

Yttrandena. Hovrätten för Nedre Norrland anmärker, att övergångsregler-
na för den situation då lagen kommit ur tillämpning bör vara tillämpliga
även i det fall att Kungl. Maj:ts förordnande förfaller på den grund att det
icke vinner riksdagens gillande inom den föreskrivna tiden.

Stockholms rådhusrätt anser, att övergångsregeln angående tillämpning
av förordnande som avses i 6 § andra stycket (9 § andra stycket i departe-
mentsförslaget) bör utvidgas att omfatta jämväl tidsfrist, som avses i 6 §
första stycket (9 § första stycket i departementsförslaget).

Departementschefen. Såsom i promemorian föreslagits, bör lagen träda i
kraft snarast möjligt.

I enlighet med promemorian förslag torde med hänsyn till behovet av
särregler beträffande brott mot rikets säkerhet böra upptagas en särskild
bestämmeelse avseende tillämpningen av de särskilda forskrifterna om an-
vändningen av tvångsmedel.

Vad angår de föreslagna övergångsreglerna för det fall, att lagen kommit
i tillämpning men tillämpningen skall upphöra till följd av att krigstillstånd
ej längre föreligger eller att Kungl. Maj:ts förordnande om lagens tillämp-
ning upphäves, synes den i promemorian använda formuleringen kunna
täcka även det av hovrätten för Nedre Norrland berörda fallet att Kungl.
Maj:ts förordnande förfaller på den grund att det icke vinner riksdagens gil-
lande inom den föreskrivna tiden. Någon övergångsregel beträffande det föga
praktiska fallet, att tillämpningen av lagen upphör medan frist enligt 9 §
första stycket i departementsförslaget löper torde ej vara påkallad. Jag har
ej heller i övrigt funnit anledning till erinran mot promemorian förslag.

I enlighet med vad i det föregående anförts har inom justitiedepartementet
upprättats förslag till *lag med särskilda bestämmelser angående domstolar-
na och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.*

Föredraganden hemställer, att lagrådets utlåtande över förslaget, av den
lydelse bilaga till detta protokoll utvisar (*bilaga A*), måtte för det i § 87 rege-
ringsformen avsedda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hem-
ställan lämnar Hans Maj:t Konungen sitt bifall.

Ur protokollet:
Chr. af Winklerfelt

F ö r s l a g
till
L a g
med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången
vid krig eller krigsfara m. m.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Befinner sig riket i krig, skola bestämmelserna i 2—16 §§ äga tillämpning. Vid krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen förordna, att nämnda bestämmelser skola tillämpas.

Förordnande, som i första stycket sägs, skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan huruvida förordnandet skall bestå. Varder förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, skall detsamma vara förfallet.

Under tid, då bestämmelserna i 2—16 §§ äga tillämpning, gälla icke i lag eller författning meddelade stadganden i den mån de strida mot samma bestämmelser eller vad med stöd av dem blivit föreskrivet.

2 §.

Konungen äger bestämma,

1) att domstol skall sammanträda å andra tider och ställen än som för vanliga fall är föreskrivet;

2) att de åligganden, som i fråga om rättsskipningen eller rättsvården tillkomma viss underrätt eller lagfaren domare i viss underrätt eller viss domsaga så ock viss hovrätt, skola, helt eller delvis, övertagas av annan likställd domstol eller domare.

Om högsta domstolens och hovrätternas tjänstgöring på avdelningar äger Konungen förordna efter omständigheterna.

3 §.

Konungen äger bestämma, att lagfaren domare eller befattningshavare i underrätt, hovrätt eller nedre justitierevisionen skall tjänstgöra i annan befattning vid någon av nämnda myndigheter, domare dock endast i domarbefattning.

Vad i lag finnes stadgat därom, att den som redan innehaft uppdrag som nämndeman eller uppnått viss ålder må avsäga sig uppdraget eller att nämndeman ej må hava uppnått viss ålder, skall ej äga tillämpning.

Av Konungen eller annan myndighet meddelat förordnande att tjänstgöra såsom expropriationstekniker skall, oavsett att tiden för förordnandet utgått, gälla intill dess nytt förordnande meddelas. Vad sålunda stadgats äger motsvarande tillämpning beträffande tekniskt sakkunnig ledamot i Stockholms rådhusrätt vid handläggning av patentmål, sakkunnig vid sjöförklaring eller sjöförhör samt särskild ledamot vid handläggning av mål om klander av dispasch.

4 §.

Till tjänstgöring såsom nämndeman må i sådant fall som avses i 4 kap. 10 § rättegångsbalken och 21 kap. 7 § lagen om delning av jord å landet kallas jämväl nämndeman eller till nämndeman valbar person utom domkretsen.

Inträffar förfall för expropriationstekniker och kan icke heller annan expropriationstekniker med motsvarande sakkunskap inträda i domstolen, äger ordföranden tillkalla annan lämplig person, som besitter erforderlig sakkunskap, att såsom expropriationstekniker tjänstgöra i domstolen. Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning beträffande tekniskt sakkunnig ledamot i Stockholms rådhusrätt vid handläggning av patentmål.

5 §.

Domstol äger förordna, att mål eller ärende vid domstolen skall överflyttas till annan likställd domstol, om det erfordras för att undanröja sådant hinder för målets eller ärendets handläggning, vilket uppkommit på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket, samt överflyttningen med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter finnes lämplig.

6 §.

Kan part på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket, antagas vara ur stånd att vid handläggning av mål eller ärende bevaka sin rätt och finnes det vara av synnerlig vikt, att saken avgöres, skall rätten eller lagfaren befattningshavare, som bereder eller eljest handlägger målet eller ärendet, förordna ombud för honom. Till ombud skall förordnas advokat, om sådan finnes att tillgå. Ombud skall entledigas, så snart parten finnes kunna själv eller genom ett av honom utsett ombud bevaka sin rätt.

Bestämmelserna i 12 kap. rättegångsbalken om rättegångsombud, vars behörighet avser visst mål utan begränsning med avseende å domstol eller rättegångstillfälle, skola i tillämpliga delar gälla i fråga om ombud, som i första stycket sägs, dock att ombudet icke äger mottaga delgivning av stämning i brottmål.

Vad i 8 kap. 5 § rättegångsbalken är stadgat skall äga motsvarande tillämpning beträffande uppdrag såsom ombud enligt denna paragraf.

7 §.

Ombud, som avses i 6 §, äger att av allmänna medel åtnjuta arvode så ock ersättning för kostnad och tidsspillan efter vad som prövas skäligt. Vid målets eller ärendets avgörande skall part eller annan förpliktas att till statsverket återgälda ombudskostnaden, såframt han enligt vad om rättegångskostnad är stadgat skulle haft att svara för ombudskostnaden. Om den part för vilken ombudet förordnats åtnjuter fri rättegång, skall beträffande ersättning till ombudet och skyldighet att ersätta statsverket kostnaden härför gälla vad i lagen om fri rättegång är stadgat om ersättning till rättegångsbiträde; dock att, då ersättningskyldighet gentemot statsverket ålägges annan än parten, 13 § nämnda lag ej äger tillämpning. Är fråga om ombud för tilltalad, skall i nämnda hänseenden så anses som hade ombudet förordnats till offentlig försvarare.

Ej må ombudet av part förbehålla sig ersättning för uppdraget; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

8 §.

Till offentlig försvarare eller rättegångsbiträde enligt lagen om fri rättegång må, om någon som äger föreskriven behörighet att fullgöra sådant uppdrag icke finnes att tillgå, förordnas annan lämplig person.

9 §.

Under två veckor efter den dag, då denna paragraf på grund av inträffat krigstillstånd eller till följd av förordnande enligt 1 § första stycket trätt i tillämpning, skall tid, som enligt lag eller författning skall iakttagas för ingivande av inlaga eller vidtagande av annan åtgärd för bevakande eller fullföljande av talan hos domstol eller domare annorledes än genom särskilt rättsmedel, ej anses löpa. Har denna paragraf trätt i tillämpning på grund av förordnande enligt 1 § första stycket och inträffar därefter krigstillstånd, skall tid, som nu avses, ej heller löpa under två veckor efter krigstillståndets inträdande.

Konungen äger eljest beträffande riket i dess helhet eller viss del därav förordna om förlängning av tidsfrister, varom i första stycket är fråga.

Vad i denna paragraf är stadgat äger icke tillämpning beträffande militära brottmål.

10 §.

Är någon skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid instämma talan eller påkalla prövning i annan ordning eller inför domstol eller domare vidtaga annan åtgärd och finnes han på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket, hava varit ur stånd att inom den föreskrivna tiden vidtaga åtgärden, skall vad i 58 kap. rättegångsbalken är stadgat angående återställande av försutten tid tillämpas, även om åtgärden icke är av beskaffenhet, som i 11 § nämnda kapitel sägs. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning beträffande ansökan om resning och besvär över domvilla.

I fråga om återställande av försutten tid enligt första stycket i denna paragraf eller 58 kap. rättegångsbalken skall vad i 12 § nämnda kapitel är föreskrivet därom, att ansökan skall göras sist inom ett år från den dag, då tiden utgick, ej äga tillämpning, om sökanden på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket denna lag, finnes hava varit ur stånd att inom sagda tid göra sådan ansökan.

11 §.

Utän hinder av att den i 23 kap. 7 § rättegångsbalken avsedda väglängden överstiger femton kilometer, må hämtning till förhör äga rum, om det kan antagas, att den som skall höras kan inställa sig utan avsevärd olägenhet.

12 §.

Förordnande enligt 27 kap. 9 § rättegångsbalken om kvarhållande av försändelse må, där det kan befaras att inhämtande av rättens beslut skulle medföra sådan tidsutdräkt eller annan olägenhet, som är av väsentlig betydelse för utredningen, meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren. I sådant fall skall anmälan som avses i tredje stycket av samma paragraf göras hos den som meddelat förordnandet; denne har jämväl den prövningsskyldighet som där omförmåles.

13 §.

Finnes det vara av synnerlig vikt för utredningen rörande brott, varå ej kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år, att expedieringen av samtal till och från telefonapparat, som innehaves av den som skäligen misstänkes för brottet eller eljest kan antagas komma att begagnas av honom, inställes eller fördröjes eller att telefonapparaten avstänges för samtal eller att uppgift från telefonanstalt lämnas å samtal, som expedierats eller beställts till och från nämnda telefonapparat, äger rätten, på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren, meddela tillstånd till sådan åtgärd.

Giltighetstiden för tillstånd till avhörande av telefonsamtal eller till åtgärd som avses i första stycket må bestämmas till högst en månad från den dag, då tillståndet delgavs telefonanstaltens föreståndare.

Kan det befaras att inhämtande av rättens tillstånd till avhörande av telefonsamtal eller till åtgärd som avses i första stycket skulle medföra sådan tidsutdräkt eller annan olägenhet, som är av väsentlig betydelse för utredningen, må förordnande om åtgärden meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren.

14 §.

Har undersökningsledare eller åklagare meddelat förordnande jämlikt 12 eller 13 §, skall skriftlig anmälan därom, med angivande av skälen, ofördröjligen göras hos rätten, som har att skyndsamt upptaga ärendet till pröv-

ning. Finner rätten, att förordnandet icke bör äga bestånd, skall rätten upphäva förordnandet.

15 §.

Delgivning med den, som fullgör tjänstgöring vid krigsmakten, skall ske genom militär myndighets försorg. Intyg av sådan myndighet skall gälla såsom fullt bevis, att delgivning blivit så verkställd som intyget innehåller. Avser delgivning stämning eller kallelse att eljest infinna sig vid domstol, skall intyget tillika innehålla uppgift, huruvida den kallade på grund av sin tjänstgöring är hindrad att inställa sig. Har delgivning verkställts annorledes än genom militär myndighet, vare den gällande; dock må delgivning ej ske på sätt i 33 kap. 8 eller 12 § rättegångsbalken sägs.

16 §.

Befogenhet, som enligt 2 § första stycket 1) och 3 § första stycket tillkommer Konungen, må på uppdrag av Konungen utövas av annan myndighet. Kan under krig förbindelsen mellan någon del av riket och riksstyrelsen icke eller allenast med avsevärd svårighet upprätthållas eller föreligger eljest under krig trängande behov av omedelbara åtgärder, äger hovrätt i vad angår dess domkrets även utan sådant uppdrag utöva befogenhet, som enligt denna lag tillkommer Konungen.

17 §.

Konungen meddelar de närmare föreskrifter, som erfordras för tillämpningen av denna lag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Vad i 12—14 §§ stadgas skall ej äga tillämpning i den mån för visst slag av brott meddelats särskilda bestämmelser i de hänseenden som avses i nämnda paragrafer.

Om bestämmelserna i lagen kommit i tillämpning men tillämpningen skall upphöra till följd av att krigstillstånd ej längre föreligger eller att förordnande enligt 1 § första stycket upphäves, skall i fråga om övergångsförhållandena iakttagas följande:

1) Beträffande förordnande enligt 2 § och 3 § första stycket meddelar Konungen närmare bestämmelser i anledning av dess upphörande.

2) Förordnande av ombud enligt 6 § skall gälla till dess ombudet enligt vad i sagda paragraf är stadgat entledigas.

3) Förordnande, som meddelats med stöd av 9 § andra stycket, skall fortfarande tillämpas i fråga om åtgärd, för vars vidtagande tid börjat löpa före förordnandets upphörande.

4) Har för vidtagande av åtgärd, som avses i 10 §, tid börjat löpa då lagrummet ännu var tillämpligt, skall nämnda lagrum fortfarande lända till efterrättelse.

Bilaga B

Vid den remitterade promemorian fogat förslag till

**Lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången
vid krig eller krigsfara m. m.**

Härigenom förordnas som följer

1 §.

Befinner sig riket i krig, skola bestämmelserna i 2—12 §§ äga tillämpning. Vid krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen förordna, att nämnda bestämmelser skola tillämpas.

Förordnande, som i första stycket sägs, skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan huruvida förordnandet skall bestå. Varder förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, skall detsamma vara förfallet.

Under tid, då bestämmelserna i 2—12 §§ äga tillämpning, gälla icke i lag eller författning meddelade stadganden i den mån de strida mot samma bestämmelser eller vad med stöd av dem blivit föreskrivet.

2 §.

Konungen äger bestämma,

1) att domstol skall sammanträda å andra tider och ställen samt vid handläggning av mål eller ärenden hava annan sammansättning än som för vanliga fall är föreskrivet;

2) att de åligganden, som i fråga om rättsskipningen eller rättsvården tillkomma viss underrätt eller viss hovrätt, skola, helt eller delvis, övertagas av annan likställd domstol.

Om högsta domstolens och hovrätternas tjänstgöring på avdelningar äger Konungen förordna efter omständigheterna.

3 §.

Konungen äger bestämma, att lagfaren domare i eller befattningshavare vid underrätt, hovrätt eller nedre justitierevisionen skall tjänstgöra i annan befattning vid någon av nämnda myndigheter, domare dock endast i domarbefattning.

Vad i lag finnes stadgat därom, att den som redan innehaft uppdrag som nämndeman eller uppnått viss ålder må avsäga sig uppdraget eller att nämndeman ej må hava uppnått viss ålder, äge ej tillämpning.

Av Konungen eller annan myndighet meddelat förordnande att tjänstgöra såsom expropriationstekniker skall, oavsett att tiden för förordnandet utgått, gälla intill dess nytt förordnande meddelas. Vad sålunda stadgats äger motsvarande tillämpning beträffande tekniskt sakkunnig ledamot i Stock-

holms rådhusrätt vid handläggning av patentmål, beträffande sakkunnig vid sjöförklaring och sjöförhör samt beträffande särskild ledamot vid handläggning av mål angående klander av dispasch.

4 §.

Till tjänstgöring såsom nämndeman må i fall som avses i 4 kap. 10 § rättegångsbalken och 21 kap. 7 § lagen om delning av jord å landet kallas jämväl nämndeman eller till nämndeman valbar person utom domkretsen.

5 §.

För part, som kan antagas vara ur stånd att vid handläggningen av mål eller ärende vid domstol bevaka sin rätt, skall, om behov därav finnes föreligga, rätten eller lagfaren befattningshavare, som bereder eller eljest handlägger målet eller ärendet, förordna ombud. Förordnandet gäller intill dess ombud av rätten eller befattningshavare, som nyss nämnts, entledigas.

I fråga om ombud, som avses i första stycket, skall i tillämpliga delar gälla vad i 12 kap. rättegångsbalken är stadgat om rättegångsombud, vars behörighet icke är inskränkt till viss domstol eller visst rättegångstillfälle, och vad i 21 kap. samma balk föreskrives om offentlig försvarare. Ombudet må förordnas till biträde enligt lagen om fri rättegång.

Ombudet äger att av allmänna medel åtnjuta arvode så ock ersättning för kostnad och tidsspillan efter vad som prövas skäligt. Vid målets eller ärendets avgörande skall den, för vilken ombud förordnats, förpliktas att till statsverket återgälda vad ombudet tillerkänts i arvode och ersättning, om ej sådan skyldighet finnes böra åläggas motpart. Har ombudet varit förordnat såsom biträde enligt lagen om fri rättegång eller haft ställning som offentlig försvarare, skall beträffande ersättning till ombudet och skyldighet att ersätta statsverket kostnaden härför gälla vad därom för angivna fall är stadgat.

6 §.

Under två veckor efter den dag, då denna paragraf på grund av inträffat krigstillstånd eller till följd av förordnande enligt 1 § första stycket trätt i tillämpning, skall tid, som enligt lag eller författning skall iakttagas för ingivande av inlaga eller vidtagande av annan åtgärd för bevakande eller fullföljande av talan hos domstol annorledes än genom särskilt rättsmedel eller hos domare, ej anses löpa. Har denna paragraf trätt i tillämpning på grund av förordnande enligt 1 § första stycket och inträffar därefter krigstillstånd, skall tid, som nu avses, ej heller löpa under två veckor efter krigstillståndets inträdande.

Konungen äger eljest beträffande riket i dess helhet eller viss del därav förordna om förlängning av tidsfrister varom i första stycket är fråga.

7 §.

Är någon skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid instämma talan eller påkalla prövning i annan ordning eller inför domstol eller domare vidtaga annan åtgärd och finnes han på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket, hava varit ur stånd att inom den föreskrivna tiden vidtaga åtgärden, skall vad i 58 kap. rättegångsbalken är stadgat angående återställande av försutten tid tillämpas, även om åtgärden icke är av beskaffenhet, som i 11 § nämnda kap. sägs. Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning beträffande ansökan om resning och besvär över domvilla.

I fråga om återställande av försutten tid enligt första stycket i denna paragraf eller 58 kap. rättegångsbalken skall vad i 12 § nämnda kap. är föreskrivet därom, att ansökan skall göras sist inom ett år från den dag, då tiden utgick, ej äga tillämpning, om sökanden på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket denna lag, finnes hava varit ur stånd att inom sagda tid göra sådan ansökan.

8 §.

Förordnande enligt 27 kap. 9 § rättegångsbalken om kvarhållande av försändelse må, där det kan befaras att inhämtande av rättens beslut skulle medföra sådan tidsutdräkt eller annan olägenhet, som är av väsentlig betydelse för utredningen, meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren. I sådant fall skall anmälan som avses i tredje stycket av samma paragraf göras hos den som meddelat förordnandet; denne har jämväl den prövningsskyldighet som där omförmåles.

9 §.

Finnes det vara av synnerlig vikt för utredningen rörande brott, varå ej kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år, att expedieringen av samtal till och från telefonapparat, som innehaves av den som skäligen misstänkes för brottet eller eljest kan antagas komma att begagnas av honom, inställes eller fördröjes eller att telefonapparaten avstänges för samtal eller att uppgift från telefonanstalt lämnas å samtal, som expedierats eller beställts till och från nämnda telefonapparat, äge rätten, på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren, meddela tillstånd till sådan åtgärd.

Giltighetstiden för avhörande av telefonsamtal eller för åtgärd som avses i första stycket må bestämmas till högst en månad från den dag, då tillståndet delgavs telefonanstaltens föreståndare.

Kan det befaras att inhämtande av rättens tillstånd till avhörande av telefonsamtal eller till åtgärd som avses i första stycket skulle medföra sådan tidsutdräkt eller annan olägenhet, som är av väsentlig betydelse för utredningen, må förordnande om åtgärden meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren.

10 §.

Har undersökningsledare eller åklagare meddelat förordnande jämlikt 8 eller 9 §, skall anmälan därom, med angivande av skälen, ofördröjligen göras hos rätten, som har att skyndsamt upptaga ärendet till prövning. Finner rätten, att förordnandet icke bör äga bestånd, skall rätten upphäva förordnandet.

11 §.

Delgivning med den, som fullgör tjänstgöring vid krigsmakten, skall ske genom militär myndighets försorg. Intyg av sådan myndighet gälla såsom fullt bevis, att delgivning blivit så verkställd som intyget innehåller. Avser delgivning stämning eller kallelse att eljest infinna sig vid domstol, skall intyget tillika innehålla uppgift, huruvida den kallade på grund av sin tjänstgöring är hindrad att inställa sig. Har delgivning verkställts annorledes än genom militär myndighet, vare den gällande; dock må delgivning ej ske genom handlings införande i allmänna tidningarna eller överlämnande till den söktes husfolk eller på annat sådant sätt.

12 §.

Befogenhet, som enligt 2 § första stycket 1 och 3 § första stycket tillkommer Konungen, må på uppdrag av Konungen utövas av annan myndighet. Kan under krig förbindelsen mellan någon del av riket och riksstyrelsen icke eller allenast med avsevärd svårighet upprätthållas eller föreligger eljest under krig trängande behov av omedelbara åtgärder, äge hovrätt i vad angår dess domkrets även utan sådant uppdrag utöva befogenhet, som enligt denna lag tillkommer Konungen.

13 §.

Konungen meddelar de närmare föreskrifter, som erfordras för tillämpningen av denna lag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Vad i 8—10 §§ stadgas skall ej äga tillämpning i den mån för visst slag av brott meddelats särskilda bestämmelser i de hänsenden som avses i nämnda paragrafer.

Om bestämmelserna i lagen kommit i tillämpning men tillämpningen skall upphöra till följd av att krigstillstånd ej längre föreligger eller att förordnande enligt 1 § första stycket upphäves, skall i fråga om övergångsförhållandena iakttagas följande:

1) Beträffande förordnande enligt 2 § och 3 § första stycket meddelar Konungen närmare bestämmelser i anledning av dess upphörande.

2) Förordnande av ombud enligt 5 § skall gälla till dess ombudet enligt vad i sagda paragraf är stadgat entledigas.

3) Förordnande, som meddelats med stöd av 6 § andra stycket, skall fortfarande tillämpas i fråga om åtgärd, för vars vidtagande tid börjat löpa före förordnandets upphörande.

4) Har för vidtagande av åtgärd, som avses i 7 §, tid börjat löpa då lagrummet ännu var tillämpligt, skall nämnda lagrum fortfarande lända till efterrättelse.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 8 januari 1957.

N ä r v a r a n d e :

justitieråden WALIN,
SJÖWALL,
HAGBERGH,
regeringsrådet KLACKENBERG.

Enligt lagrådet den 21 december 1956 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 23 november 1956, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättat förslag till *lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.*

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn L. Fredlund.

Förslaget föranledde följande yttranden.

Lagrådet:

1 §.

Bestämmelserna i den föreslagna lagen skola, om riket råkar i krig, träda i tillämpning utan att särskilt förordnande meddelats. Förslaget överensstämmer i denna del med bland annat den administrativa fullmaktslagen. Att krigstillstånd, på sätt nu stadgas i beredskapskungörelsen, skall vara kungjort för att bestämmelserna skola kunna tillämpas läser icke vara avsett.

Med anledning av vad som anförts i ett remissyttrande har föredragande departementschefen uttalat, att det ej syntes vara anledning att uppgiva nämnda grundsats på grund av den eventualiteten att vårt land skulle råka i ett mera formellt krigstillstånd. Uttalandet torde bygga på att ett formellt krigstillstånd för närvarande ej är att praktiskt räkna med.

Ur klarhetens synpunkt hade det varit att föredraga, att lagens bestämmelser ej skulle träda i tillämpning utan att särskilt förordnande meddelats. Å andra sidan kan det icke bestridas, att förslagets ståndpunkt har vissa fördelar. Lagrådet anser sig fördenskull ej böra hemställa om någon ändring av 1 § men finner det önskvärt, att 9 § — där det är av särskild betydelse att veta om och när lagen trätt i tillämpning — jämkas.

3 §.

Regeringsrådet Klackenbergs:

En jämförelse mellan det föreslagna första stycket i 3 § och motsvarande stadgande i administrativa fullmaktslagen visar ett par olikheter, som torde vara historiskt belingade men sakligt icke helt tillfredsställande. Enligt 2 § andra stycket nämnda lag må Konungen, då det finnes påkallat på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket samma lag, förordna, att befattningshavare i statens tjänst skall tjänstgöra i annan statlig befattning än den han innehar eller i kommunal befattning eller att kommunal befattningshavare skall tjänstgöra i statlig befattning eller i annan kommunal befattning än den han innehar. Enligt förevarande stadgande, som i sak icke avser en ändring i förhållande till 1940 års lag, är Konungens befogenhet i fråga om lagfaren domare i och annan befattningshavare vid under rätt, hovrätt eller nedre justitierevisionen begränsad till rätten att förordna om tjänstgöring för dem endast i annan befattning vid nämnda domstolsmyndigheter, och förbehåll göres tillika att domare må förordnas att tjänstgöra endast i domarbefattning.

Begränsningen i Konungens befogenhet till att avse endast en omfördelning av tjänstlemännen inom domstolsverksamheten var naturlig ur processlagberedningens synpunkt år 1940, då man endast hade domstolsväsendet i sikte, och synes invändningsfri, så länge icke motsvarande lagstiftning genomförts för annan statsverksamhet, men knappast godtagbar vid en allmän översyn av beredskapslagstiftningen. Vad först angår den administrativa personalen vid statliga och kommunala domstolar framstår det mot bakgrunden av stadgandet i administrativa fullmaktslagen som egen domligt, att Konungen icke skulle äga bestämma om ändrad tjänstgöring i samma utsträckning som för annan statlig och kommunal personal. Det är icke svårt att tänka sig ett praktiskt behov av dylik omdisponering i vissa krigslägen. Jämväl i fråga om de lagfarna domarna kan behov uppkomma att i viss utsträckning taga deras tjänster i anspråk för andra trängande arbetsuppgifter än dömande, även om möjligheterna därtill måste antagas bli mindre än beträffande annan personal på grund av domstolsväsendets eget behov att få luckorna fyllda efter yngre manlig domarpersonal, som inkallats till militärtjänst.

För domarnas del är problemet tillika mera komplicerat på grund av domstolarnas särställning, vilken ju föranlett förbehållet att domare endast må förordnas att tjänstgöra i domarbefattning vid nämnda domstolar. Detta förbehåll tillkom under hänvisning till civila avlöningsreglementets bestämmelser om domares förflyttningsskyldighet (prop. 183/1940 bil. A s. 19). Motsvarande bestämmelser återfinnas numera i 13 § Saar och innehålla, att innehavare av ordinarie domartjänst, med undantag av vattenrättsingenjör, allenast är pliktig att, om Kungl. Maj:t finner organisatoriska skäl sådant påkalla, låta förflytta sig till annan ordinarie domartjänst inom den lönegrad han tillhör. Berörda förbehåll saknas däremot i den för de administrativa domstolarna gällande administrativa fullmaktslagen, oaktat ena-

handa inskränkning i förflyttningsskyldigheten ostridigt gäller även för deras domarpersonal. Anledningen härtill framgår icke klart. Möjligen har det stått i samband med en ändrad uppfattning av innebörden av sådana förordnanden, som Kungl. Maj:t genom nämnda lag erhållit bemyndigande att utfärda. Vid tillkomsten av 1940 års lag betraktades dylikt förordnande om tjänstgöring i annan befattning utan vidare såsom likställt med förflyttning i avlöningsreglementets bemärkelse. I det sakkunnigbetänkande, som låg till grund för den administrativa fullmaktslagstiftningen, underströks (SOU 1940: 23 s. 37), att här uppenbarligen endast vore fråga om förändringar av tillfällig art och att ett förordnande att tjänstgöra i annan befattning icke innebure, att tjänstemannen hade att avgå från den innehavda befattningen eller borde åtnjuta lägre löneförmåner än i denna. Ett speciellt förbehåll för domare hade påyrkats av kammarrätten, men de sakkunniga funno dylikt stadgande icke erforderligt. Därvid anfördes tillika, att man även utan särskilt stadgande kunde förutsätta att mera kvalificerade befattningshavare ej utan tvingande skäl komme att tagas i anspråk för en tjänstgöring, som icke svarade mot deras kvalifikationer.

Med utgångspunkt från den uppfattning som synes ha legat till grund för utformningen av administrativa fullmaktslagen skulle ett förbehåll att domare endast må utnyttjas i domarbefattning icke heller i förevarande lag vara påkallat. Vid den nu pågående översynen av beredskapslagstiftningen synes det i vart fall svårt att upprätthålla en olika bedömning i de båda lagarna. Denna detaljfråga kan ses i ett vidare sammanhang. Måhända vore det värt att överväga tanken att bryta ut de organisatoriska bestämmelserna för domstolsväsendets del ur förevarande lagförslag och reglera dithörande frågor enhetligt i administrativa fullmaktslagen.

Vad angår den sakliga bedömningen av ifrågavarande förbehåll för domares utnyttjande har de sakkunnigas argumentering onekligen försvagat de teoretiska skälen för dess bibehållande men jag finner det fördensskull icke uteslutet att förbehållet vid en omprövning bör kvarstå i en eller annan form. En avvägning får därvid göras mellan behovet för det allmänna att i ett beträngt krigsläge kunna utnyttja all tillgänglig arbetskraft, där den bäst behövs, och förbehållets värde för upprätthållande av domarmaktens integritet i förhållande till regeringsmakten. Av hänsyn till det statliga beredskapsintresset torde ett förbehåll böra erhålla en mera smidig och adekvat utformning än det föreslagna stadgandet. Det bör sålunda dels icke innefatta ett legalt hinder för Kungl. Maj:t att förordna en exempelvis friställd domare att tjänstgöra i annan befattning än domares, såvida denne samtycker därtill, dels icke heller sträcka sig formellt längre än mönstret i avlöningsbestämmelserna, som ju har avseende endast å innehavare av ordinarie domarbefattning. Konungens befogenhet att förordna bör lämpligen vara generellt reglerad genom lagen och i fråga om icke-ordinarie domarpersonal oberoende av uppsägningstider o. dyl. Ett sålunda modifierat förbehåll torde med hänsyn till den lojalitet mot statsledningen i ett beträngt nationellt läge, som kan förutsättas hos domarpersonalen, icke innebära någon prak-

tisk inskränkning i beredskapskravet, samtidigt som intresset av domarnas självständighet mot regeringsmakten vore tillgodosett. Sistnämnda krav, som i vårt land framstår såsom ett hävdvunnet värde, ehuru i fredstid närmast av teoretiskt intresse, har genom närliggande erfarenheter fått sin reala betydelse för den medborgerliga friheten i orostider bestyrkt. Det synes därför icke tilltalande att slopa ett dylikt förbehåll. Även om den i förevarande lagrum avsedda befogenheten att förordna om tjänstgöring i andra befattningar icke bereder en regering möjlighet att förordna bort misshagliga domare och utnämna andra å deras befattningar, är det likväl tänkbart att den personliga rätten för en domare att icke mot sin vilja sättas att tjänstgöra i annan befattning än domares kan vara av praktisk eller psykologisk betydelse i en svår situation, och då bör den rätten garanteras i lagen.

Konungens befogenhet synes vidare klart böra bindas vid förutsättningen, att förordnande om tjänstgöring i annan befattning skall vara påkallat av förhållanden, som avses i 1 § första stycket.

På grund av det anförda ifrågasätter jag, att första stycket i 3 § skall, därest stadgandet bibehålles i förevarande lag, få det innehållet, att Konungen må, då det finnes påkallat på grund av förhållanden, som avses i 1 § första stycket, förordna att lagfaren domare och annan befattningshavare vid domstol eller i nedre justitierevisionen skall tjänstgöra i annan statlig eller kommunal befattning än den han innehar, ordinarie domare dock icke utan givet samtycke i annan än domarbefattning.

Lagrådet:

Bestämmelserna i tredje stycket synas kunna förenklas och sammanföras i en punkt. Lagrådet förordar att stycket får innehålla, att förordnande som expropriationstekniker, tekniskt sakkunnig ledamot för patentmål, sakkunnig vid sjöförklaring eller sjöförhör eller särskild ledamot för mål om klander av dispasch skall, om tiden för förordnandet utgår, fortfarande gälla intill dess annat beslut meddelas.

4 §.

Därest vad lagrådet uttalat i fråga om 3 § tredje stycket beaktas, torde andra stycket av förevarande paragraf böra innehålla, att vid förfall för expropriationstekniker eller annan ledamot eller sakkunnig som avses i 3 § tredje stycket må, om så kräves, annan lämplig person med erforderlig sakkunskap tillkallas.

5 §.

Enligt vad föredragande departementschefen uttalat skulle överflyttning av mål eller ärende enligt förevarande paragraf i förslaget ej få äga rum enbart av kostnadsskäl. Det synes dock ej föreligga tillräcklig anledning att strikt upprätthålla en sådan tillämpning. Väl är det i tvistemål måhända ej så ofta som kostnaderna verkligen skulle avsevärt minskas genom överflyttning av målet till annan domstol, men i brottmål kan en överflyttning oftare bli av betydelse ur kostnadssynpunkt.

Lagrådet vill vidare framhålla, att den i förslaget upptagna förutsättningen att »hinder för målets eller ärendets handläggning» föreligger kan även fränsett kostnadssynpunkten föranleda en alltför snäv tolkning. Stadgandet synes böra innehålla, att om på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket i lagen hinder eller särskild svårighet möter att vid laga domstol handlägga mål eller ärende, rätten äger förordna, att det skall överflyttas till annan likställd domstol som med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter finnes lämplig.

I likhet med flera remissinstanser anser lagrådet, att man under krig och liknande förhållanden även måste något mildra kraven på personlig inställelse. Det kan icke vara lämpligt, att domstolarna för att under dylika tider undgå stötande resultat av de för normala förhållanden avsedda reglerna skola känna sig pressade att tillämpa dessa på ett sätt som eljest icke anses tillåtligt. Stöd för en efter förhållandena anpassad praxis bör givas i nu ifrågavarande lag. Bland annat i mål om ansvar för olika slags krisförelser bör saken ofta kunna prövas utan att den tilltalade inställt sig personligen. En befogenhet i angiven riktning måste givetvis tillämpas med försiktighet. Tydligt är även att, om exempelvis i brottmål den tilltalade ej kan infinna sig, rätten måste vid prövningen taga hänsyn till att den tilltalades egen redogörelse kanske kunnat tala till hans förmån. Lagrådet förordar därför en bestämmelse, att om part på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket är förhindrad att i mål eller ärende inställa sig personligen, saken likväl må prövas utan hinder av vad eljest gäller om sådan inställelse, såframt det ej kan befaras medföra olägenhet av någon betydelse. Stadgandet synes kunna upptagas som andra stycke i 5 §.

6 §.

I förevarande paragraf uppställas som förutsättningar för att ombud skall förordnas för part dels att parten på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket kan antagas vara ur stånd att vid handläggning av mål eller ärende bevaka sin rätt dels att det finnes vara av synnerlig vikt att saken avgöres.

Förutsättningen att det skall vara av synnerlig vikt att »saken avgöres» ger enligt lagrådets mening icke ett tillfredsställande uttryck för vad som bör krävas för att ombud skall utses. Man torde i stället böra framhäva att det är handläggningen som i första hand skall främjas. Stadgandet synes också böra angiva, att främjandet av handläggningen förutsättes vara av synnerlig vikt för den bortovarande eller motpart eller eljest angeläget ur allmän synpunkt.

Enligt förslaget må ombud förordnas av rätten eller av lagfaren befattningshavare som bereder eller eljest handlägger målet eller ärendet. Det senare alternativet lär inbegripa sådan föredragande i domstol som ej är ledamot av denna. Med hänsyn till att ombudets handlande kan bli av stor betydelse för huvudmannen bör enligt lagrådets mening stadgas, att förordnandet skall givas av rätten eller av vederbörande domare.

Uppdraget må enligt förslaget ej givas annan än advokat, där sådan finnes att tillgå. Beträffande uttrycket »finnes att tillgå» (jfr 8 §) vill lagrådet framhålla, att här torde avses icke endast advokat bosatt på orten eller inom domkretsen utan jämväl advokat inom rimligt avstånd därför. I övrigt synes bestämmelsen alltför kategorisk. Möjlighet torde böra hållas öppen att i undantagsfall förordna annan än advokat. Att ombudet måste vara väl skickat för ifrågavarande ömtåliga uppgift är uppenbart.

I förevarande sammanhang må påpekas, att den som förordnats till ombud själfvallet är pliktig att — ehuru förslaget till skillnad från 1940 års lag icke upptager någon uttrycklig lagregel härom — vidtaga ändamålsenliga åtgärder för att söka kontakt med sin huvudman och samråda med honom.

Under återopande av det anförda hemställer lagrådet att första och andra punkterna i paragrafens första stycke få innehålla, *första punkten*, att om part kan på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket antagas vara ur stånd att i mål eller ärende bevaka sin rätt och det med hänsyn till målets eller ärendets beskaffenhet finnes vara av synnerlig vikt för honom eller motpart eller eljest ur allmän synpunkt angeläget att handläggningen främjas, rätten eller domaren skall förordna ombud för honom, samt *andra punkten*, att till ombud bör förordnas advokat, om sådan finnes att tillgå.

9 §.

Full klarhet bör råda om den tidpunkt från vilken den i förslaget angivna tidrymden av två veckor skall räknas. Vid allenast formellt krigstillstånd — om sådant skulle förekomma — bör paragrafen överhuvud icke komma i tillämpning. När det gäller verkligt krigstillstånd, kan å andra sidan omedelbart behov föreligga att utsträcka nämnda tid.

För att tillgodose dessa önskemål synes som första stycke böra upptagas ett stadgande som enbart behandlar det fallet att riket råkar i krig. Denna bestämmelse synes böra innehålla att ifrågavarande tider ej anses löpa under två veckor från den dag då krigstillstånd kungjorts, om ej Konungen förordnar annorlunda. Därest kungörelse om krigstillstånd ej kunnat omedelbart utkomma vid krigsutbrottet, bör Konungen bestämma att tidrymden — med eventuell förlängning — skall räknas från viss förfluten dag.

För det fall att förordnande om lagens tillämpning meddelas enligt 1 § första stycket andra punkten synes knappast behövt, att en anståndsfrist är bestämd i förväg. Lagrådet förordar därför, att såsom första punkt i ett andra stycke intages föreskrift, att om 2—16 §§ enligt därom meddelat förordnande skola äga tillämpning utan att krigstillstånd inträtt, Konungen bestämmer om anstånd som avses i första stycket. Såsom andra punkt bör därtill fogas bestämmelse, att vad i första stycket sägs skall gälla jämväl där krigstillstånd inträder efter det att förordnande som nyss nämnts blivit meddelat.

Enligt sista stycket i 9 § skall vad i paragrafen är stadgat icke äga tillämpning beträffande militära brottmål. Emot denna bestämmelse kan in-

vändas, att den icke tillgodoser den dömdes berättigade krav när målet är anhängigt vid allmän domstol och han måhända med anledning av inträdda förhållanden kommenderats till tjänstgöring på avlägsen ort samt att missförstånd lätt kan uppkomma, därest paragrafen blir tillämplig vid fullföljd av talan i vissa men ej i alla mål vid de allmänna domstolarna. En omprövning av undantagsstadgandet torde därför vara önskvärd.

Beträffande disciplinmål äger klagande enligt 43 § andra stycket militära rättegångslagen att inkomma med fullföljdsinlaga till den som meddelat beslutet eller till kompanichef med flera. Någon utsträckning av fullföljdstiden kan ej anses påkallad för dessa mål. Om brottmål som handlagts av krigsrätt finnas likartade fullföljdsregler i 105 § samma lag. Ej heller här torde någon utsträckning av fullföljdstiden vara erforderlig. I övrigt synas däremot militära mål böra i fråga om utsträckt fullföljdstid m. m. vid inträde av krig eller förordnande som avses i 1 § behandlas som vanliga mål. Någon nämnvärd olägenhet ur disciplinär synpunkt torde ej vållas härav. Det må erinras om de särskilda bestämmelser som i 91 § nämnda lag meddelas om verkställigheten av straff.

Lagrådet förordar på grund av det anförda, att sista stycket i förevarande paragraf i förslaget får avse allenast fullföljd av talan mot beslut i militära disciplinmål eller mot dom eller beslut av krigsrätt i militära brottmål.

10 §.

Av 58 kap. 12 § rättegångsbalken följer, att ansökan om återställande av försutten tid städe skall göras inom tre veckor sedan förfallet upphörde även när 10 § i nu förevarande förslag är tillämplig. Denna tid synes åtminstone under krigsförhållanden kunna bli alltför kort. Möjlighet torde därför böra stå Konungen till buds att föreskriva längre frist, om det finnes påkallat. Lagrådet förordar, att såsom tredje stycke i paragrafen upptages stadgande att ansökan om återställande av försutten tid skall göras inom tre veckor sedan förfallet upphörde eller inom den längre tid som Konungen bestämmer.

Slutstadgandet.

Med andra stycket i slutstadgandet har avsetts att utmärka, att bestämmelser som meddelats i 1952 års tvångsmedelslag icke till följd av 1 § tredje stycket i förevarande förslag skola sättas ur kraft, om 12—14 §§ i förslaget skulle träda i tillämpning. Enär de befo genheter som avses med sistnämnda bestämmelser enligt sakens natur icke kunna utesluta de befo genheter som redan den särskilda tvångsmedelslagen ger, torde nämnda stycke icke vara erforderligt och kunna utgå.

Tredje stycket i slutstadgandet innehåller reglering av den avveckling som förutsättes efter det 2—16 §§ i lagen varit i tillämpning. Då lagens giltighet — till skillnad från vad som var förhållandet med 1940 års lag — ej är

tidsbegränsad, bör nämnda reglering enligt lagrådets mening intagas i själva lagen.

Den i nämnda stycke under 1) föreslagna föreskriften, att beträffande förordnande enligt 2 § och 3 § första stycket Konungen meddelar närmare bestämmelser i anledning av dess upphörande, torde kunna undvaras, eftersom Konungen avses skola äga att generellt meddela tillämpningsföreskrifter till lagen. Däremot synes böra införas en bestämmelse, att den som på grund av 3 § andra eller tredje stycket eller 4 § deltagit i handläggning av mål eller ärende skall, sedan tillämpningen av lagrummen upphört, alltjämt vara behörig i det målet eller ärendet. Med avseende å bestämmelsen under 2) må framhållas som självfallet, att reglerna om ersättning till ombud förbli tillämpliga i fråga om det arbete som av ombudet utförts medan hans förordnande gällde. I fråga om föreskriften under 3) vill lagrådet erinra, att om lagrådets hemställan under 9 § beaktas, hänvisningen i sagda punkt bör avse 9 § tredje stycket. Bestämmelsen under 4) som är svår att förstå synes lämpligen böra jämkas så att den får innehålla, att om för vidtagande av åtgärd varom i 10 § sägs förelegat förfall som där avses, skall med avseende å återställande av försutten tid för åtgärden lagrummet alltjämt tillämpas. Under åtgärd inbegripes uppenbarligen även ansökan om resning och besvär över domvilla. Det må framhållas, att bestämmelsen skulle komma att omfatta jämväl det av lagrådet förordade tredje stycket i 10 §.

Bestämmelserna kunna lämpligen införas som 17 § i förslaget.

Föreskriften i 17 § av det remitterade förslaget bör i så fall upptagas som 18 §.

Ur protokollet:

Torsten Johanson

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 25 januari 1957.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, NORUP, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, lagrådets den 8 januari 1957 avgivna utlåtande över det den 23 november 1956 till lagrådet remitterade förslaget till *lag med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.*

Efter redogörelse för lagrådets utlåtande anför föredraganden följande.

Lagrådet har föreslagit en särregel rörande parts personliga inställelse. Såsom redan av remissprotokollet framgår, är jag tveksam, om över huvud något undantag bör medgivas från gällande bestämmelser i detta ämne. En regel med den av lagrådet föreslagna innebörden kan befaras leda till icke avsedda eftergifter av kraven på att part skall vara personligen tillstädes. Tydligt är emellertid, att betänkligheterna mot en modifierande särregel betydligt minskas, om från regelns tillämplighetsområde undantages sådana brottmål, vari anledning förekommer att ådöma svårare straff än böter. Jag vill icke motsätta mig lagrådets önskemål om en undantagsbestämmelse i ämnet, därest dess tillämplighetsområde begränsas på antytt sätt. Bestämmelsen synes böra innehålla, att om part på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket är förhindrad att inställa sig personligen vid rätten, saken må utan hinder av vad eljest gäller om sådan inställelse handläggas och avgöras, om saken finnes kunna nöjaktigt utredas och, i brottmål, anledning ej förekommer att döma till svårare straff än böter. Som lagrådet förordat, torde bestämmelsen kunna upptagas som andra stycke i 5 §.

Vad lagrådet anfört beträffande första och andra styckena i 9 §, mot vilket jag i huvudsak icke har något att erinra, synes leda till att dessa stycken lämpligen kan sammanföras med tredje stycket i paragrafen.

Jag kan likaledes biträda vad lagrådet i övrigt föreslagit.

Slutligen torde vissa bestämmelser i förslaget böra undergå redaktionella jämkningar.

Föredraganden hemställer, att det sålunda ändrade lagförslaget måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdde hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Ulla Larsson
